

(Ne)jednaki u vrtiću-inkluzija djece s teškoćama u razvoju

Stojanović, Eni

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:700723>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-26**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

ENI STOJANOVIĆ

(NE)JEDNAKI U VRTIĆU – INKLUZIJA DJECE S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU

Završni rad

Pula, rujan 2024. godine

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

ENI STOJANOVIĆ

(NE)JEDNAKI U VRTIĆU – INKLUZIJA DJECE S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU

Završni rad

JMBAG: 0303085453, izvanredni student

Studijski smjer: Sveučilišni prijediplomski studij Rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Predmet: Pedagogija djece s teškoćama u razvoju

Znanstveno područje: Društvene znanosti

Znanstveno polje: Pedagogija

Znanstvena grana: Posebne pedagogije

Mentor: izv. prof. dr. sc. Dijana Drandić

Pula, rujan 2024. godine

SADRŽAJ

1.	UVOD	1
2.	DJECA S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU	2
2.1.	Obilježja određenih dijagnoza s kojima se susreću djeca u vrtićima.....	3
2.1.1.	Poremećaji iz spektra autizma.....	3
2.1.2.	Poremećaji pažnje i hiperaktivnosti (ADHD, ADD)	4
2.1.3.	Kronične bolesti i organske smetnje	4
2.1.4.	Oštećenja vida	5
2.1.5.	Oštećenja sluha.....	5
3.	POJAM INKLUZIJE	7
3.1.	Povijesni pregled inkluzije djece s teškoćama u razvoju.....	7
3.2.	Dokumenti i zakoni.....	8
3.2.	Teorijski pristupi i modeli inkluzije.....	9
4.	INKLUZIJA DJECE S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU U VRTIĆU.....	12
4.1.	Izazovi i prepreke u provedbi inkluzije	13
4.2.	Kompetencije i uloga odgojitelja u implementaciji inkluzivnih praksi.....	14
4.3.	Uloga stručnog tima u podršci inkluziji.....	15
4.4.	Suradnja s roditeljima	16
4.4.1.	Strategije za učinkovitu komunikaciju i podršku roditeljima.....	17
5.	PRIMJERI DOBRE PRAKSE.....	18
6.	PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA: SAŽETAK KLJUČNIH STUDIJA I REZULTATA O INKLUZIJI DJECE S TEŠKOĆAMA U VRTIĆIMA.....	20
6.1.	Identifikacija područja za daljnje istraživanje i opravdanje za provedbu istraživanja	20
7.	METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA.....	22
8.	REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA	23
8.1.	Intervjui s roditeljima.....	23
8.1.1.	Očekivanja roditelja prije upisa djeteta u vrtić	23

8.1.2. Iskustva roditelja o podrši koju vrtić pruža djeci.....	24
8.1.2. Komunikacija s odgojiteljima	26
8.1.3. Zadovoljstvo komunikacijom sa stručnim suradnicima	27
8.1.4. Prilagodba djeteta na vrtićko okruženje.....	28
8.1.5. Promjene kod djeteta nakon pohađanja vrtića	30
8.1.6. Izazovi u procesu inkluzije djece u vrtić	31
8.1.7. Pozitivni aspekti inkluzivnog pristupa u vrtiću	32
8.1.8. Preporuke za poboljšanje inkluzije djece s teškoćama u vrtićima iz perspektive roditelja	33
8.2. Intervjui s odgojiteljima.....	35
8.2.1. Iskustva rada s djecom s teškoćama u razvoju	35
8.2.2. Izazovi u radu s djecom s teškoćama.....	36
8.2.3. Suradnja s roditeljima djece s teškoćama	37
8.2.4. Podrška i resursi u vrtiću	37
8.2.5. Pripremljenost za rad s djecom s teškoćama	38
8.2.6. Procjena napretka djece s teškoćama.....	39
8.2.7. Potreba za dodatnim resursima i podrškom.....	39
8.2.8. Pozitivni primjeri inkluzije	40
8.2.9. Preporuke za poboljšanje sustava podrške.....	41
8.3. Intervjui sa stručnim suradnicima.....	42
8.3.1. Postupak upisa djece s teškoćama u vrtić	42
8.3.2. Inkluzivne procedure i mjere	43
8.3.3. Izazovi u upisu i podršci djeci s teškoćama	44
8.3.4. Suradnja s roditeljima i odgojiteljima.....	45
8.3.5. Podrška odgojiteljima	46
8.3.6. Evaluacija i praćenje napretka djece s teškoćama	47
8.3.7. Prilagodba obrazovnih sadržaja i metoda rada	48
8.3.8. Suradnja s vanjskim stručnjacima.....	49
8.3.9. Inicijative za poboljšanje inkluzije	50
9. POVEZANOST S TEORIJOM	52
9.2. Ograničenja istraživanja	53
9.2. Preporuke za praksu.....	53

9.3. Prijedlozi za buduća istraživanja	54
9. ZAKLJUČAK.....	55
10. LITERATURA	58

ZAHVALE

Želim izraziti iskrenu zahvalnost svojoj obitelji, dečku Borni i najboljoj prijateljici Belli na neizmjerne podršci, vjeri u moje sposobnosti i konstantnom bodrenju tijekom mog studiranja. Vaša ljubav i podrška su mi neizmjerne važni. Hvala što me motivirate da idem naprijed i ne odustajem.

Želim se zahvaliti svojoj mentorici izv. prof. dr. sc. Dijani Drandić na razumijevanju, strpljenju i podršci tijekom izrade ovog rada. Vaši savjeti i upute su mi bili od velike pomoći.

Također, veliko hvala mojoj mentorici Juliji sa stručne prakse u DV Neven, čiji su mi savjeti i praktična iskustva puno značili. Tvoja posvećenost radu s djecom, toplina, razumijevanje i zarazan osmijeh su ostavili dubok trag na mene i na tome ti neizmjerne hvala.

Na poseban način želim zahvaliti svojoj mami čija hrabrost, snaga i ljubav su mi uvijek bili neprocjenjiv oslonac. Tvoja bezuvjetna podrška i toplina su svjetlo koje me vodi kroz život, a ljubav i snaga su temelji na kojima sam izgradila svoje uspjehe. Hvala ti što si uvijek tu, moj najveći oslonac i inspiracija.

Ovaj rad posvećujem osobi koje više nema pokraj mene ali bez čije ljubavi, podrške i mudrih riječi ne bih stigla ovdje gdje sam danas. Hvala ti, tata, što si uvijek vjerovao u mene i gurao me naprijed. Iako si fizički odsutan, tvoj utjecaj na moj život nikada neće biti zaboravljen. Volim te.

Na kraju, želim se zahvaliti i samoj sebi. Putovanje do ovog trenutka bilo je izazovno, trnovito i često obeshrabrujuće ali i vrlo obogaćujuće iskustvo koje me osnažilo kao osobu na svim razinama.

1. UVOD

Inkluzija djece s teškoćama u razvoju predstavlja temelj modernog obrazovanja koje teži jednakosti, pravu na različitost i društvenoj pravdi. Ovo načelo omogućuje djeci s teškoćama pristup kvalitetnom obrazovanju te potiče njihov puni razvoj u okruženju koje njeguje prihvaćanje i podršku. Kroz inkluziju, vrtići postaju mjesta gdje se brišu granice između "tipičnog" i "posebnog", gdje se svako dijete cijeni i razvija prema vlastitim potrebama i sposobnostima. Razvoj kvalitetne odgojno-obrazovne prakse u vrtićima dugotrajan je i složen proces, prepun izazova, postignuća i poteškoća.

Predškolske ustanove igraju ključnu ulogu u pripremi djece za buduće obrazovanje i život, stoga je bitno pružiti im podršku od najranije dobi kako bi se lakše suočili s preprekama te razvili vrijednosti i vještine koje će im pomoći u svladavanju životnih izazova. Kroz sustavnu podršku i edukaciju, djeca uče kako se nositi s izazovima, razvijaju socijalne vještine i stječu temeljne vrijednosti koje će im koristiti tijekom cijelog života.

Povijesno gledano, proces inkluzije djece s teškoćama u razvoju evoluirao je od segregacije prema integraciji i potpunoj inkluziji. Danas, mnoge zemlje, uključujući Hrvatsku, imaju uspostavljene zakonske i institucionalne okvire koji podržavaju uključivanje djece s teškoćama u predškolske ustanove. Međutim, praktična provedba tih okvira još uvijek nailazi na brojne izazove. Nedostatak resursa, neadekvatna obuka odgojitelja i potreba za poboljšanom suradnjom između roditelja, odgojitelja i stručnih timova glavni su problemi inkluzije djece s teškoćama. Iako zakonski okvir postoji, izazovno je osigurati odgovarajuće resurse i podršku kako bi se inkluzivne prakse provodile na učinkovit način (Booth i Ainscow, 2011).

Istraživanje u sklopu ovog rada nastoji razumjeti kako različite skupine sudionika – roditelji, odgojitelji i stručni suradnici – doživljavaju inkluziju djece s teškoćama u razvoju u vrtićke skupine. Ciljevi istraživanja uključuju ispitivanje iskustava roditelja, identificiranje izazova s kojima se suočavaju odgojitelji, te istraživanje procedura i izazova s kojima se suočava stručni tim vrtića u procesu inkluzije. Analizom prikupljenih podataka, rad će ponuditi praktične preporuke za unapređenje inkluzivnih praksi u predškolskim ustanovama.

Inkluzija djece s teškoćama u razvoju nije samo obrazovno pitanje, već i društveni imperativ. Stvaranje inkluzivnog okruženja u vrtićima pridonosi razvoju empatije, tolerancije i socijalne kohezije među djecom. Ovaj rad teži doprinijeti boljem razumijevanju tih procesa i pružiti smjernice za unapređenje inkluzivnih praksi u predškolskom obrazovanju.

2. DJECA S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU

Djeca s teškoćama u razvoju predstavljaju raznoliku skupinu koja se suočava s različitim izazovima vezanim uz tjelesni, kognitivni, senzorički, emocionalni ili socijalni razvoj. Ove teškoće mogu biti prisutne od rođenja ili se razvijati tijekom ranog djetinjstva, a njihov intenzitet i vrsta mogu se značajno razlikovati među djecom. Cilj ovog poglavlja je pružiti pregled različitih vrsta teškoća s kojima se djeca mogu suočiti te opisati specifične prilagodbe koje su potrebne kako bi se osigurala njihova uspješna inkluzija u vrtićkim skupinama. Na taj način, naglašava se važnost individualnog pristupa koji je ključan za stvaranje inkluzivnog i podržavajućeg okruženja u kojem svako dijete može napredovati prema vlastitim potrebama i sposobnostima.

Prema Državnom pedagoškom standardu predškolskog odgoja i naobrazbe (NN 63/308), djeca s teškoćama u razvoju definiraju se kao djeca koja imaju poteškoće u razvoju zbog različitih tjelesnih, intelektualnih, osjetilnih, govorno-jezičnih, emocionalnih ili socijalnih oštećenja. Ova definicija pokriva širok spektar teškoća koje mogu značajno utjecati na djetetovu sposobnost sudjelovanja u vrtićkim ili školskim aktivnostima, posebno bez dodatne podrške ili prilagodbi.

Slična definicija može se pronaći i u Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN 87/08, 86/09, 92/10, 105/10) koji navodi da su djeca s teškoćama u razvoju ona koja imaju tjelesne, intelektualne, osjetilne ili komunikacijske teškoće, kao i djeca s poremećajima u ponašanju ili emocionalnim teškoćama. Teškoće mogu utjecati na djetetovu sposobnost sudjelovanja u standardnim obrazovnim programima, što znači da je potrebno osigurati dodatnu podršku kako bi se ta djeca mogla uključiti u obrazovni proces.

Pravilnik o osnovnoškolskom i srednjoškolskom obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju (NN 24/15) preciznije definira vrste teškoća, uključujući tjelesne, intelektualne, osjetilne (npr. oštećenja vida i sluha), govorno-jezične teškoće, poremećaje iz spektra autizma te poremećaje u ponašanju i emocionalne teškoće.

Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske (2021) u svojim smjernicama za rad s djecom s teškoćama u razvoju ističe koliko je važno uključiti ovu djecu u redoviti obrazovni sustav. Smjernice podržavaju individualizirane obrazovne programe i naglašavaju aktivnu suradnju roditelja, odgojitelja i stručnih suradnika u pružanju podrške djeci s teškoćama.

Prema Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji (WHO) teškoće u razvoju se odnose na značajna odstupanja u razvoju u usporedbi s normativnim razvojnim prekretnicama koje su

posljedica oštećenja koja mogu biti fizičke, kognitivne, komunikacijske, socijalne ili emocionalne prirode, a manifestiraju se tijekom djetinjstva (WHO, 2011).

2.1. Obilježja određenih dijagnoza s kojima se susreću djeca u vrtićima

Razumijevanje specifičnosti dijagnoza kod djece s teškoćama u razvoju ključno je kod osiguravanja uspješnosti inkluzije. Svaka dijagnoza donosi jedinstvene izazove i potrebe koje zahtijevaju prilagodbu obrazovnih metoda, didaktičkih materijala i okruženja. S obzirom na raznolikost teškoća, važno je da odgojitelji i stručnjaci koji rade s djecom s teškoćama razumiju karakteristike različitih dijagnoza kako bi mogli pružiti odgovarajuću podršku te omogućiti stvaranje inkluzivnog okruženja u kojem se poštuju individualne potrebe svakog djeteta.

2.1.1. Poremećaji iz spektra autizma

Poremećaji iz spektra autizma (PSA) su složeni razvojni poremećaj koji utječu na socijalne vještine, komunikaciju i ponašanje djece. Simptomi PSA uključuju poteškoće u socijalnoj interakciji, ograničeni i ponavljajući govor te osjetljivost na različite senzorne podražaje (American Psychiatric Association, 2013).

Jedna od glavnih karakteristika poremećaja iz spektra autizma uključuje poteškoće u socijalnoj interakciji, poput izbjegavanja kontakta očima i teškoća u tumačenju mimike lica i govora tijela. Djeca s PSA često ne znaju kako uspostaviti i održavati prijateljstva. Također, često imaju komunikacijske poteškoće; neka govore vrlo malo, dok druga koriste jezik na neobičan način, primjerice ponavljanjem riječi ili fraza koje su čuli, što se naziva eholalija. Repetitivno ponašanje je još jedna česta karakteristika ovih poremećaja. Djeca često ponavljaju određene radnje ili aktivnosti, poput ljuljanja tijela ili ponavljanja istih riječi, što im pomaže nositi se s tjeskobom ili senzornim preopterećenjem (Kanner, 1943). Djeca sa PSA često imaju problema s razumijevanjem društvenih pravila i normi što može otežati njihovo sudjelovanje u grupnim aktivnostima u vrtiću.

Djeca s poremećajem iz spektra autizma obično bolje funkcioniraju u strukturiranom i predvidljivom okruženju u vrtiću stoga im organizirane aktivnosti i jasno definirane rutine pomažu da se osjećaju sigurnije i lakše uključe u grupne aktivnosti.

2.1.2. Poremećaji pažnje i hiperaktivnosti (ADHD, ADD)

Poremećaj pažnje s hiperaktivnošću (ADHD) i poremećaj pažnje bez hiperaktivnosti (ADD) su razvojni poremećaji koji utječu na sposobnost djece da održavaju pažnju, kontroliraju impulse i, u slučaju ADHD-a, upravljaju hiperkativnim ponašanjem. Ovi poremećaji mogu značajno utjecati na djetetovu sposobnost koncentriranja na zadatke, organiziranosti i poštivanja pravila (American Psychiatric Association, 2013).

Djeca s ADHD-om često se lako ometaju, imaju poteškoća s fokusiranjem i potrebu za stalnim kretanjem. Njihovo ponašanje može uključivati nemirno sjedenje i impulzivno djelovanje bez razmišljanja o posljedicama. S druge strane, djeca s ADD-om, iako ne pokazuju hiperaktivnost, također se suočavaju s ozbiljnim izazovima u održavanju koncentracije i organizaciji (American Psychiatric Association, 2013).

Za djecu s ADHD-om i ADD-om u vrtiću je važno osigurati strukturirano okruženje koje im olakšava sudjelovanje u svakodnevnim aktivnostima. Strukturirane rutine, jasna pravila i vizualni podsjetnici mogu im pomoći da bolje prate događanja u okolini. Redovite pauze za fizičku aktivnost omogućuju im oslobađanje viška energije i jačanje fokusa na zadatke. Također, nagrađivanje dobrog ponašanja i jasno postavljanje granica može im pomoći da razviju samopouzdanje i socijalne vještine. Prilagodba okruženja prema potrebama djece s ADHD-om i ADD-om ključna je za njihovu uspješnu inkluziju u vrtić. Uz odgovarajuću podršku, ova djeca mogu razviti svoje potencijale i uspješno sudjelovati u grupnim aktivnostima, unatoč izazovima koje im njihovi poremećaji donose (American Psychiatric Association, 2013).

2.1.3. Kronične bolesti i organske smetnje

Kronične bolesti i organske smetnje obuhvaćaju različita stanja koja dugoročno utječu na zdravlje i funkcionalne sposobnosti djece. Djeca s kroničnim bolestima poput astme, dijabetesa ili epilepsije, te organskim smetnjama poput cerebralne paralize, zahtijevaju posebnu pažnju i podršku u vrtićkom okruženju kako bi mogla aktivno sudjelovati u svakodnevnim aktivnostima (Silverstein i sur., 2005; Sirven i Shafer, 2015). Tako, primjerice, djeca s astmom mogu biti ograničena u fizičkim aktivnostima zbog poteškoća s disanjem, djeca s dijabetesom trebaju redovitu kontrolu šećera u krvi i prilagodbu prehrane, dok epilepsija može uzrokovati iznenadne napadaje što zahtijeva brzu reakciju odgojitelja (Silverstein i sur., 2005; Sirven i Shafer, 2015).

Djeca s cerebralnom paralizom često se suočavaju s izazovima u kretanju i komunikaciji, što može otežati njihovo sudjelovanje u tjelesnim aktivnostima ili interakcijama s vršnjacima.

Da bi se omogućila uspješna inkluzija djece s kroničnim bolestima i organskim smetnjama u vrtić, važno je izraditi individualni plan podrške koji uključuje specifične medicinske potrebe djeteta kao što su lijekovi, prehrambene prilagodbe ili fizička aktivnost. Edukacija odgojitelja o specifičnostima ovih stanja ključna je za pravovremenu i adekvatnu reakciju u slučaju potrebe (Silverstein i sur., 2005). Također, psihosocijalna podrška je važna kako bi se smanjio osjećaj izolacije i anksioznosti kod ove djece te potaknula njihova socijalna interakcija i samopouzdanje.

2.1.4. Oštećenja vida

Senzoričke teškoće, poput oštećenja vida, predstavljaju značajan izazov za djecu u svakodnevnim aktivnostima i učenju. Ovisno o ozbiljnosti oštećenja, djeca mogu imati poteškoća s orijentacijom u prostoru, prepoznavanjem predmeta i osoba te sudjelovanjem u vizualnim aktivnostima. Stoga im je potrebna prilagođena podrška kako bi mogli ravnopravno sudjelovati u svim aktivnostim.

Kako bi djeci s teškoćama olakšali sudjelovanje u vrtićkoj skupini, važno je prilagoditi vrtićko okruženje. To može uključivati sigurnu i pristupačnu organizaciju prostora s jasno označenim prolazima te korištenje kontrastnih boja za lakše razlikovanje predmeta. Taktilni materijali, poput reljefnih knjiga i taktilnih igračaka, pomažu djeci da bolje razumiju svijet oko sebe, dok audio knjige i verbalni opisi omogućuju im praćenje aktivnosti (American Foundation for the Blind, 2015).

Odgojitelji bi trebali biti dobro educirani o specifičnostima oštećenja vida kako bi mogli pružiti odgovarajuću podršku, uključujući upotrebu Brailleovog pisma za djecu koja su slijepa ili imaju ozbiljne poteškoće s vidom. Također, važno je poticati socijalnu interakciju s ostalom djecom kroz aktivnosti koje uključuju sva osjetila te pružati emocionalnu podršku koja pomaže u izgradnji samopouzdanja i socijalnih vještina.

2.1.5. Oštećenja sluha

Oštećenja sluha obuhvaćaju različite stupnjeve gubitka sluha, od blagog do potpunog, što može značajno utjecati na sposobnost djece da komuniciraju, uče i sudjeluju u vrtićkim aktivnostima. Djeca s oštećenjem sluha često se suočavaju s izazovima u razvoju govora i jezika što može utjecati na njihov socijalni razvoj i interakciju s vršnjacima (Marschark i Spencer,

2010). Također, djeca s oštećenjem sluha mogu imati poteškoća s razumijevanjem verbalnih uputa i komunikacijom, što nerijetko dovodi do osjećaja izolacije ili frustracije. Obzirom da se oslanjaju na različite strategije komunikacije poput čitanja s usana, korištenja vizualnih znakova i znakovnog jezika kako bi se prilagodila okruženju, vizualne informacije, poput rasporeda, slika i videozapisa, pomažu djeci s oštećenjem sluha u praćenju aktivnosti te im olakšavaju snalaženje u skupini. Poželjno je da odgojitelji koriste gestikulaciju i pojačanu mimiku kako bi djeca s oštećenjem sluha bolje razumjela verbalne upute. Uvođenje osnovnog znakovnog jezika u vrtiću također može značajno poboljšati njihovu interakciju s vršnjacima i odgojiteljima, čime bi se dodatno potaknula inkluzivna atmosfera (Marschark i Spencer, 2010).

Podrška za djecu s oštećenjem sluha u vrtiću trebala bi uključivati i akustičnu prilagodbu prostora, smanjenje pozadinske buke i jasnu vidljivost lica odgojitelja. Suradnja između odgojitelja, roditelja i stručnjaka, poput audiologa i logopeda, ključna je za osiguravanje odgovarajuće podrške i razvoja komunikacijskih vještina kod djece s oštećenjem sluha (Marschark i Spencer, 2010).

3. POJAM INKLUZIJE

Riječ "inkluzija" dolazi iz latinskog jezika, iz riječi *inclusio*, koja u svojoj osnovi znači "zatvaranje u nešto" ili "uključivanje". Latinski korijen ove riječi dolazi od glagola *includere*, što znači "uključiti", "pridružiti" ili "zatvoriti unutar". Ova riječ, u svom izvornom obliku, označava proces dodavanja ili uključivanja nečega unutar određenih granica ili okvira (Harper, n.d.).

Inkluzija je pojam koji se koristi u kontekstu obrazovanja, rada i društva općenito, kako bi se opisala praksa uključivanja svih pojedinaca, bez obzira na njihove sposobnosti, društveni status, ili druge osobne karakteristike. Inkluzija naglašava pravo svake osobe da bude punopravni član zajednice te da ima pristup istim mogućnostima kao i drugi, uz prilagodbe koje su potrebne kako bi se osigurala ravnopravnost.

Prema definiciji koju daje UNESCO (2017), inkluzija se odnosi na proces povećanja sudjelovanja svih učenika, posebice marginaliziranih i isključenih, u obrazovnim institucijama i društvenom životu zajednice. Ključno načelo inkluzije je stvaranje obrazovnog okruženja koje poštuje i cijeni različitosti među djecom te osigurava da svi imaju priliku za razvoj i učenje.

Pojmovi inkluzije, segregacije i integracije često se koriste kao sinonimi, iako označavaju različite pristupe obrazovanju djece s teškoćama u razvoju. Segregacija podrazumijeva smještanje djece s teškoćama u posebne ustanove, odvojene od njihovih vršnjaka, dok integracija znači uključivanje djece s teškoćama u redovne institucije, ali bez potrebnih prilagodbi koje bi im omogućile ravnopravno sudjelovanje. Inkluzija ide korak dalje, zagovarajući prilagodbu okruženja i nastavnih metoda kako bi svako dijete imalo jednake šanse za aktivno sudjelovanje u obrazovnom procesu (Zrilić, 2022).

Načela inkluzije temelje se na socijalnoj pravdi i jednakim mogućnostima, nastojeći osigurati da se svi članovi društva osjećaju prihvaćeno i vrijedno. Proces inkluzije je dinamičan i zahtijeva stalnu evaluaciju i prilagodbu kako bi se odgovorilo na potrebe djece i zajednica (Mitchell, 2014). Inkluzija ne znači samo fizičko prisustvo u obrazovnim institucijama, već i aktivno sudjelovanje u svim aspektima života zajednice.

3.1. Povijesni pregled inkluzije djece s teškoćama u razvoju

Tijekom povijesti, odnos društva prema djeci s teškoćama u razvoju i osobama s invaliditetom mijenjao se pod utjecajem različitih društvenih, kulturnih i prirodnih čimbenika. Ti čimbenici doveli su do evolucije stavova društva, od isključujućih i diskriminirajućih praksi,

preko prihvaćanja prava na obrazovanje unutar segregiranih sustava, do suvremenih pristupa koji zagovaraju ljudska prava i slobodu (Sunko, 2016). Sunko (2016) napominje kako su ove promjene postupno oblikovale današnje inkluzivne pristupe.

U ranijim ljudskim zajednicama prevladavao je netolerantan stav prema djeci s teškoćama u razvoju te ih se smatralo neproduktivnim članovima zajednice, često lišenima prava na život, posebice ako nisu mogli pridonijeti zajednici. U određenim razdobljima teškoće su se tumačile kao božja kazna ili znak opsjednutosti, što je dovodilo do prodaje djece u roblje ili čak njihovim ubijanjem. Od razdoblja Antike do 18. stoljeća, stav prema djeci s teškoćama postupno se mijenjao, što je dovelo do osnivanja prvih institucija, najčešće temeljenih na kršćanskoj vjeri, koje su promicale samilost i suosjećanje prema slabima i bolesnima (Sunko, 2016). Prema Zrilić (2013), te su institucije osiguravale osnovnu egzistenciju i skrb za ovu djecu.

Ideje o obrazovanju djece s teškoćama u razvoju počinju se razvijati tek u 18. stoljeću. U 19. stoljeću formiraju se dva odvojena obrazovna sustava – opći i specijalizirani – s naglaskom na specifične poteškoće djece. Ovo razdvajanje dodatno je pridonijelo njihovoj socijalnoj izolaciji, često pogoršavajući teškoće zbog udaljavanja od uobičajenog životnog okruženja. U tom razdoblju socijalizacija postaje prepoznata kao ključni element u radu s djecom s teškoćama u razvoju (Zrilić i Brzoja, 2013).

U Hrvatskoj se također posvećivala pažnja obrazovanju i socijalizaciji djece s teškoćama u razvoju. Osnivaju se prve škole za slijepe (Vinko Bek 1895.) i za gluhe (Adalbert Lampe 1885.). U Zagrebu 1930. godine započinje obrazovanje djece s intelektualnim teškoćama u okviru posebnog odjeljenja u osnovnoj školi. Od 1950-ih godina uvode se novi pristupi prema osobama s teškoćama u razvoju koji se temelje na solidarnosti, jednakim mogućnostima, normalizaciji, integraciji i inkluziji (Zrilić i Brzoja, 2013).

3.2. Dokumenti i zakoni

Inkluzivno obrazovanje temelji se na ideji da sva djeca, bez obzira na njihove sposobnosti ili teškoće, imaju pravo na kvalitetno obrazovanje unutar redovnih obrazovnih sustava. Ovaj pristup je oblikovan kroz različite zakone i međunarodne dokumente koji promiču prava osoba s invaliditetom i osiguravaju im jednak pristup obrazovanju.

Jedan od najvažnijih međunarodnih dokumenata koji su utjecali na inkluzivno obrazovanje je UN-ova Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (CRPD), usvojena 2006. godine. Ova konvencija obvezuje države potpisnice da osiguraju pravo osoba s invaliditetom na uključivo obrazovanje na svim razinama, bez diskriminacije i na temelju jednakih

možnosti. Članak 24. Konvencije posebno se bavi obrazovanjem, naglašavajući da osobe s invaliditetom trebaju imati pristup inkluzivnom, kvalitetnom i besplatnom osnovnom i srednjem obrazovanju na jednakim osnovama kao i drugi (UN, 2006).

Salamanca Izjava i Okvir za djelovanje, usvojeni na Svjetskoj konferenciji o specijalnim potrebama u obrazovanju 1994. godine, predstavljaju temeljni dokument za razvoj inkluzivnog obrazovanja. Ova izjava ističe važnost obrazovnih sustava koji prepoznaju i odgovaraju na različitosti među djecom, uključujući i one s teškoćama u razvoju. Dokument naglašava da je potrebno prilagoditi obrazovne programe i metode poučavanja kako bi bile pristupačne i uključive za svu djecu, bez obzira na njihove sposobnosti (UNESCO, 1994).

Na nacionalnoj razini, ključni zakon koji regulira inkluzivno obrazovanje u Hrvatskoj je Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 16/12, 86/12, 94/13, 152/14, 07/17). Ovaj zakon propisuje da svi učenici, uključujući i one s teškoćama u razvoju, imaju pravo na obrazovanje u skladu s njihovim sposobnostima, potrebama i interesima. Zakon također predviđa mogućnost individualiziranih obrazovnih programa, dodatnu stručnu pomoć i specijalizirane obrazovne programe za učenike s teškoćama (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2008). Prema Strategiji obrazovanja, znanosti i tehnologije (NN 124/14) obrazovanje u Republici Hrvatskoj je svakome dostupno, pod jednakim uvjetima, u skladu sa sposobnostima.

Deklaracija iz Incheona, usvojena 2015. godine na Svjetskom obrazovnom forumu, postavila je viziju inkluzivnog i pravednog obrazovanja kao globalni cilj za obrazovanje do 2030. godine. Ova deklaracija naglašava važnost osiguravanja jednakih obrazovnih mogućnosti za sve, uključujući djecu s teškoćama u razvoju, i poziva na uklanjanje svih prepreka koje bi mogle spriječiti njihovo potpuno sudjelovanje u obrazovnim sustavima (UNESCO, 2015).

Ovi zakoni i međunarodni dokumenti pružaju snažnu pravnu i moralnu osnovu za promicanje inkluzivnog obrazovanja diljem svijeta definirajući obveze država da osiguraju uključivost i pravednost u obrazovanju te pravo svakog djeteta na obrazovanje poštujući i uvažavajući njihove individualne potrebe i različitosti.

3.2. Teorijski pristupi i modeli inkluzije

Inkluzija u odgoju i obrazovanju temelji se na različitim teorijskim pristupima i modelima koji pomažu u razumijevanju i implementaciji inkluzivnih praksi. Ovi pristupi naglašavaju važnost pružanja jednakih obrazovnih mogućnosti za svu djecu, uključujući one s teškoćama u razvoju, a u nastavku teksta biti će detaljnije pojašnjeni.

3.2.1. Teorijski pristupi

Jedan od ključnih teorijskih pristupa je Vygotskyjeva teorija socijalnog konstruktivizma. Vygotsky ističe kako se znanje stvara kroz socijalnu interakciju i zajedničko učenje, što znači da socijalno okruženje igra ključnu ulogu u razvoju kognitivnih sposobnosti. Prema njegovom konceptu "zone proksimalnog razvoja", djeca mogu postići veći napredak kada uče uz podršku vršnjaka ili odraslih, što dodatno naglašava važnost kolaborativnog učenja u inkluzivnom okruženju. Ovaj pristup posebno je važan za promicanje inkluzivnih obrazovnih praksi jer potiče suradnju među djecom s različitim sposobnostima, omogućujući im da se međusobno podržavaju i uče jedni od drugih (Vygotsky, 1978).

Bronfenbrennerov ekološki model dodatno objašnjava kako razvoj pojedinca ovisi o interakciji različitih sustava unutar okruženja, kao što su obitelj, škola i šira zajednica. Prema ovom modelu, razvoj djece je oblikovan međusobnim utjecajem različitih ekoloških sustava – od neposredne okoline u kojoj dijete živi do šireg društvenog konteksta. Uspješna inkluzija zahtijeva podršku unutar svih tih sustava, naglašavajući pritom važnost njihove koordinacije kako bi se osigurao cjeloviti razvoj djece s teškoćama. Kada su svi ovi sustavi usklađeni i surađuju, stvaraju se uvjeti za uspješnu integraciju djece s teškoćama u sve aspekte života (Bronfenbrenner, 1979).

Transformativna teorija učenja Jacka Mezirowa fokusira se na proces kritičkog preispitivanja uvjerenja i stavova što dovodi do osobne i društvene promjene. Ova teorija polazi od pretpostavke da se učenje događa ne samo kroz stjecanje novih informacija, već i kroz promjenu načina na koji pojedinci razumiju i interpretiraju svoje iskustvo. Transformativno učenje omogućuje pojedincima da preispitaju postojeće predrasude i stereotipe, što je ključno za stvaranje inkluzivnijeg društva. Ova teorija je relevantna za inkluziju jer potiče na reflektiranje o različitostima i promjenu stavova prema djeci s teškoćama, što može voditi prema pozitivnijem i prihvaćajućem obrazovnom okruženju (Mezirow, 1991).

3.2.2. Modeli inkluzije

Tradicionalni medicinski model pristupa invaliditetu kao individualnom problemu koji zahtijeva dijagnozu i liječenje, pritom se fokusirajući na deficite pojedinca. Ovaj model temelji se na ideji da invaliditet proizlazi iz fizičkih, mentalnih ili senzorskih nedostataka unutar pojedinca, što zahtijeva medicinsku intervenciju kako bi se pojedinac "popravio" ili prilagodio. Stoga je ovaj model manje prikladan za inkluzivne prakse koje naglašavaju uklanjanje društvenih prepreka i stvaranje prilagodljivih okruženja koja omogućuju sudjelovanje svih

osoba bez obzira na njihove sposobnosti (Shakespeare, 2006). U kontekstu inkluzivnog obrazovanja, medicinski model se sve više napušta u korist pristupa koji prepoznaje i odgovara na društvene aspekte invaliditeta.

Suprotno tome, socijalni model invaliditeta pomiče fokus s individualnih teškoća na društvene i okolišne barijere koje ometaju sudjelovanje osoba s invaliditetom. Ovaj model naglašava da invaliditet nije intrinzična osobina pojedinca, već rezultat interakcije između osoba s oštećenjima i neadekvatno prilagođenog društvenog okruženja. Ova perspektiva zagovara uklanjanje tih prepreka kako bi se omogućilo ravnopravno sudjelovanje svih osoba u obrazovanju i društvu, te podržava promjene u politikama, zakonodavstvu i društvenoj svijesti kako bi se stvorili inkluzivniji uvjeti (Oliver, 1990). Socijalni model je posebno važan za razvoj inkluzivnih praksi jer potiče promjenu načina razmišljanja i djelovanja prema osobama s invaliditetom.

Model univerzalnog dizajna za učenje (UDL) naglašava stvaranje nastavnih programa i okruženja koji su pristupačni svim učenicima, bez potrebe za naknadnim prilagodbama. UDL se temelji na principu da obrazovni materijali i metode trebaju biti fleksibilni i prilagodljivi različitim stilovima učenja i potrebama svih učenika od samog početka. Ovaj model potiče prilagodbu nastavnih metoda i korištenje različitih pristupa, kao što su višestruki načini predstavljanja informacija, angažmana i izražavanja, kako bi se zadovoljile individualne potrebe učenika i osigurala inkluzivnost od samog početka (Meyer i sur., 2014). UDL pristup omogućuje obrazovnim institucijama da unaprijed planiraju i kreiraju okruženja koja su inkluzivna i podržavajući za sve učenike, ne samo za one s teškoćama.

Model kompetencijske inkluzije fokusira se na razvoj vještina i kompetencija svih sudionika u inkluzivnom okruženju, uključujući djecu, odgojitelje/nastavnike i roditelje. Ovaj model prepoznaje da inkluzivnost ne ovisi samo o fizičkom pristupu ili prilagodbama, već i o sposobnosti svih uključenih da surađuju, prilagođavaju se i kontinuirano uče kako bi podržali raznolike potrebe djece. Naglašava važnost profesionalnog razvoja, kontinuirane edukacije i suradnje između odgojitelja/nastavnika, roditelja i stručnjaka kako bi se osigurala uspješna inkluzija djece s različitim potrebama (Florian i Black-Hawkins, 2011). Kompetencijska inkluzija također podrazumijeva izgradnju kulture učenja unutar ustanova i zajednica koja je usmjerena na podršku svoj djeci i učenicima, bez obzira na njihove sposobnosti.

4. INKLUZIJA DJECE S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU U VRTIĆU

Inkluzija u vrtiću podrazumijeva uključivanje djece s teškoćama u razvoju u redovite vrtićke skupine pri čemu im se omogućuje ravnopravan pristup sudjelovanju u svim aktivnostima vrtića zajedno s njihovim vršnjacima. Inkluzivni pristup u vrtiću temelji se na prilagodbi nastavnih metoda, materijala i fizičkog okruženja kako bi se zadovoljile individualne potrebe sve djece.

Prema Salendu (2016), inkluzija djece s teškoćama u razvoju u vrtićima podrazumijeva stvaranje okruženja u kojem sva djeca, bez obzira na njihove teškoće, imaju priliku za zajedničko učenje i igru. Takav pristup potiče razvoj socijalnih vještina kod djece s teškoćama kroz interakciju s vršnjacima, što je ključno za njihov cjelokupni razvoj.

Inkluzija djece s teškoćama u redovne odgojno-obrazovne skupine pruža širok spektar prednosti, i to ne samo za samu djecu s teškoćama, već i za njihove vršnjake te širu zajednicu. Kroz inkluzivno se obrazovanje razvija okruženje koje potiče raznolikost i omogućava svoj djeci ostvarenje njihovih punih potencijala. Djeca s teškoćama u razvoju koja su uključena u redovne odgojno-obrazovne programe imaju priliku učiti i razvijati se u okruženju koje prihvaća njihove različitosti i podržava ih u njihovom razvoju. Takvo okruženje omogućava im da razviju socijalne vještine, stvore prijateljstva s vršnjacima i steknu osjećaj pripadnosti. Uspješna inkluzija, također, može smanjiti osjećaj izolacije i stigmatizacije, istovremeno povećavajući samopouzdanje i osjećaj vlastite vrijednosti kod djece s teškoćama (Salend, 2016). Kroz sudjelovanje u zajedničkim aktivnostima s vršnjacima, djeca s teškoćama razvijaju osjećaj pripadnosti i sigurnosti, što može pozitivno utjecati na njihovu samopercepciju i motivaciju za učenje.

Vršnjaci djece s teškoćama u inkluzivnom obrazovnom okruženju također imaju koristi jer uče cijeniti različitost te razvijaju empatiju i toleranciju. Učenje u heterogenoj skupini omogućava djeci da razvijaju socijalne vještine i sposobnosti za suradnju koje su ključne za uspjeh u današnjem razvijenom društvu (Salend, 2016; Guralnick, 2001). Kroz svakodnevnu interakciju s djecom različitih mogućnosti i sposobnosti, vršnjaci postaju svjesni važnosti prihvaćanja i pružanja podrške što utječe na smanjenje predrasuda i diskriminacije (UNESCO, 2017).

Inkluzija doprinosi jačanju socijalne kohezije unutar zajednice. Kroz stvaranje inkluzivnih odgojno-obrazovnih institucija, cijela se zajednica uči prihvaćati i cijeniti različitosti što doprinosi izgradnji društva koje je pravednije i otvorenije za sve svoje članove (Ainscow, 2005; Booth i Ainscow, 2011). Inkluzija potiče i aktivno sudjelovanje svih članova zajednice u obrazovnom procesu čime se jača društvena odgovornost i smanjuje socijalna

isključenost (Salend, 2016). Osim toga, istraživanja su pokazala da inkluzivna okruženja mogu poboljšati obrazovne ishode za svu djecu, ne samo za one s teškoćama, kroz pružanje bogatijih i raznovrsnijih obrazovnih iskustava (UNESCO, 2017). Kroz takve sustave, djeca uče da različitost nije prepreka, već prilika za učenje i rast, što ih priprema za budućnost u sve povezanim svijetu.

Inkluzija je mnogo više od samog uključivanja djece s teškoćama u razvoj u redovite obrazovne ustanove. Ona podrazumijeva aktivno stvaranje uvjeta u kojima će sva djeca imati jednak pristup obrazovanju, uz uvažavanje njihovih specifičnih potreba i prilagodbu metoda poučavanja kako bi se osiguralo njihovo ravnopravno sudjelovanje (Booth i Ainscow, 2011).

4.1. Izazovi i prepreke u provedbi inkluzije

Jedna od glavnih prepreka u provedbi inkluzije djece s teškoćama u razvoju je nedostatak resursa, uključujući financijske, materijalne i ljudske resurse. Vrtići često nemaju dovoljno specijalizirane opreme, didaktičkih materijala i pomoćnog osoblja, što otežava kvalitetnu provedbu inkluzivnih praksi. Oprema kao što su slušni aparati, pomagala za mobilnost ili specijalizirani softveri za komunikaciju često su skupi, a vrtići i škole ih rijetko posjeduju u dovoljnom broju. Nadalje, nedostatak stručnog osoblja, kao što su edukacijski rehabilitatori, logopedi i asistenti za djecu s teškoćama, dodatno otežava uspješnu inkluziju. Odgojitelji često nisu dovoljno obučeni za rad s djecom s teškoćama, a dodatna edukacija i stručno usavršavanje su nužni kako bi se osigurala adekvatna podrška djeci.

Prema Florianu (2014), financijska ograničenja često spriječavaju vrtiće da angažiraju dodatno osoblje ili nabave potrebnu opremu. Ova situacija rezultira preopterećenjem odgojitelja i smanjenjem kvalitete odgojno-obrazovnog iskustva za djecu s teškoćama u razvoju.

Neadekvatna obuka i nedostatak kontinuiranog stručnog usavršavanja odgojitelja predstavlja značajnu prepreku u provedbi inkluzije. Mnogi odgojitelji osjećaju se nespремnima za rad s djecom s različitim vrstama teškoća, što može rezultirati osjećajem nesigurnosti i stresom. Prema istraživanju koje su proveli Cline i Frederickson (2014), odgojitelji često ne posjeduju dovoljno znanja o specifičnim potrebama djece s teškoćama kao ni o metodama poučavanja koje bi im pomogle u inkluzivnom obrazovanju. Ovaj nedostatak obuke često dovodi do niske kvalitete inkluzivnih praksi i ograničene prilagodbe kurikulumu potrebama sve djece.

Društvene predrasude i stigma prema osobama s teškoćama značajno utječu na provedbu inkluzije. U mnogim zajednicama i dalje postoji stav da djeca s teškoćama trebaju biti izdvojena

iz redovnih obrazovnih institucija i smještena u specijalizirane ustanove. Ove predrasude često proizlaze iz neznanja i nedostatka svijesti o sposobnostima djece s teškoćama. Stigma prema djeci s teškoćama može također utjecati na odluke roditelja da upišu svoje dijete u redoviti vrtić. Roditelji se često boje da će njihovo dijete biti diskriminirano ili izolirano od strane vršnjaka i osoblja, što dodatno otežava proces inkluzije (Lindsay, 2007).

Kulturni čimbenici također igraju važnu ulogu u uspješnosti inkluzije. U društvima u kojima prevladavaju tradicionalni stavovi prema obrazovanju i invaliditetu, često se teže prihvaća koncept inkluzije. Primjerice, u nekim kulturama postoji snažna podjela između obrazovanja djece s teškoćama i djece bez teškoća, što može otežati provedbu inkluzivnih praksi.

Kultura unutar obrazovne institucije također igra ključnu ulogu u procesu inkluzije. Škole i vrtići koji promiču inkluzivne stavove i vrijednosti često postižu veći uspjeh u uključivanju djece s teškoćama. Stvaranje inkluzivne kulture zahtijeva promjenu stavova, vrijednosti i praksi unutar cijele obrazovne zajednice.

U Republici Hrvatskoj je primjetan porast broja djece s teškoćama u razvoju uključenih u redovne vrtićke skupine, što sugerira napredak u prihvaćanju inkluzivnih praksi unutar odgojno-obrazovnog sustava. Međutim, ovaj napredak nije uvijek praćen adekvatnim resursima i podrškom koji bi omogućili optimalne uvjete za učenje i razvoj. Iako postoji povećana uključenost djece, mnogi izazovi ostaju prisutni, uključujući nedostatak specijaliziranih resursa, poput odgovarajućih obrazovnih materijala i tehničke podrške, te neadekvatna obuka odgojitelja za rad s djecom s različitim vrstama teškoća. Zbog tih faktora, inkluzija se u praksi često svodi na formalno uključivanje djece u skupine, bez pružanja potrebne individualizirane podrške.

4.2. Kompetencije i uloga odgojitelja u implementaciji inkluzivnih praksi

Odgojitelji u predškolskim ustanovama imaju ključnu ulogu u osiguravanju inkluzivnog obrazovanja. Kako bi uspješno ispunili ovu ulogu moraju posjedovati specifične kompetencije koje uključuju pedagoške, socijalne, komunikacijske vještine te znanja o radu s djecom s teškoćama u razvoju. Ove kompetencije omogućuju odgojiteljima da učinkovito podržavaju aktivno sudjelovanje djece s teškoćama u svakodnevnim vrtićkim aktivnostima (Florian i Black-Hawkins, 2011). Uz to, razvijene socijalne i komunikacijske vještine omogućuju

odgojiteljima da uspostave kvalitetnu suradnju s djecom, roditeljima i kolegama, što je ključno za stvaranje poticajnog i inkluzivnog okruženja (Epstein, 2018).

Uloga odgojitelja u vrtiću je raznovrsna i obuhvaća širok spektar odgovornosti. Tako je zadaća odgojitelja pratiti psihofizički razvoj djeteta, upoznati stručni tim s uočenim odstupanjima, surađivati s roditeljima u obliku zajedničke potpore djetetu s teškoćama u razvoju, sudjelovati u izradi osobnog individualnog odgojno-obrazovnog programa (IOOP), stvarati povoljno i ugodno ozračje za uključivanje djeteta s teškoćama u skupinu i dr. (Zrilić, 2022).

Odgojitelji trebaju biti sposobni prilagoditi metode poučavanja različitim potrebama djece u vrtiću. Također, trebaju posjedovati specifična znanja o različitim vrstama teškoća, kao što su poremećaji iz spektra autizma, poremećaji pažnje, kronične bolesti i dr. te strategije za rad s djecom koja imaju te potrebe (Salend, 2016). Kontinuirano stručno usavršavanje je nužno kako bi odgojitelji ostali u tijeku s najnovijim istraživanjima i metodama inkluzivnog obrazovanja. To uključuje sudjelovanje na radionicama, edukacijama te primjenu naučenog u svakodnevnoj praksi (Zrilić, 2022).

Odgojitelji igraju ključnu ulogu ne samo u prilagodbi nastavnih metoda, već i u poticanju socijalne inkluzije među djecom. Organizacijom zajedničkih igara i aktivnosti, oni pomažu djeci s teškoćama da se osjećaju prihvaćenima u grupi, što doprinosi razvoju njihovih socijalnih vještina i smanjenju osjećaja izolacije

Kako bi odgojitelji uspješno odgovorili na izazove inkluzivnog obrazovanja te razne složene zadatke, neophodno je da kontinuirano rade na svojim kompetencijama i sudjeluju u dodatnoj edukaciji, kao i da neprekidno timski surađuju sa stručnim suradnicama vrtića i roditeljima (Zrilić, 2022). Njihova uloga je ključna za osiguranje kvalitetnog i inkluzivnog obrazovnog okruženja u kojem svako dijete može ostvariti svoj puni potencijal.

4.3. Uloga stručnog tima u podršci inkluziji

Stručni timovi u predškolskim ustanovama imaju ključnu ulogu u osiguravanju kvalitete odgojno-obrazovnog procesa te pružanju podrške djeci, roditeljima i odgojiteljima. Obično obuhvaćaju tim stručnjaka koji uključuje pedagoga, psihologa, logopeda, edukacijskog rehabilitatora i zdravstvenog djelatnika čiji je zajednički cilj osigurati cjeloviti razvoj djece u vrtićkom okruženju. Posebno važnu ulogu stručni tim ima u podršci inkluziji djece s teškoćama u razvoju kroz procjenu potreba djece, pružanje stručne podrške odgojiteljima te suradnju s roditeljima i drugim članovima stručnog tima kako bi se osigurala uspješna inkluzija.

Psiholozi u predškolskim ustanovama procjenjuju emocionalne i socijalne potrebe djece s teškoćama te izrađuju individualizirane planove podrške u suradnji s odgojiteljima i roditeljima. Njihova uloga uključuje i provođenje savjetodavnog rada s roditeljima i odgojiteljima kako bi se osigurala dosljedna podrška djetetu u različitim okruženjima (Zrilić, 2022). Prema istraživanju koje su proveli Lindsay i Thompson (2017) psiholozi također igraju važnu ulogu u edukaciji odgojitelja o emocionalnim potrebama djece s teškoćama i metodama kojima se može olakšati njihovo uključivanje u grupne aktivnosti.

Edukacijski rehabilitatori su stručnjaci specijalizirani za rad s djecom koja imaju različite razvojne teškoće, uključujući poremećaje u ponašanju, govoru, motoričkim vještinama i kognitivnom razvoju. Njihova uloga u inkluziji uključuje procjenu individualnih potreba djece, izradu i implementaciju specifičnih programa podrške te edukaciju i savjetovanje odgojitelja o primjeni prilagođenih nastavnih metoda (Zrilić, 2022). Edukacijski rehabilitatori također surađuju s roditeljima u osiguravanju kontinuiteta podrške izvan vrtića što je ključno za uspješan razvoj djeteta.

Pedagozi imaju ključnu ulogu u razvoju inkluzivnog kurikuluma i u edukaciji odgojitelja o principima inkluzivnog obrazovanja. Njihova uloga uključuje suradnju s odgojiteljima u planiranju i provedbi obrazovnih aktivnosti koje su prilagođene potrebama sve djece, kao i praćenje učinkovitosti tih aktivnosti (Zrilić, 2022). Pedagozi također sudjeluju u evaluaciji odgojno-obrazovnog procesa i daju preporuke za unapređenje inkluzivnih praksi u vrtićima.

Stručni tim u predškolskim ustanovama ima nezamjenjivu ulogu u osiguravanju uspješne inkluzije djece s teškoćama. Kroz suradnju i koordinaciju s odgojiteljima, roditeljima i drugim stručnjacima, psiholozi, edukacijski rehabilitatori i pedagozi pomažu u stvaranju poticajnog i podržavajućeg obrazovnog okruženja u kojem svako dijete može ostvariti svoj puni potencijal.

4.4. Suradnja s roditeljima

Suradnja između vrtića i roditelja djece s teškoćama izuzetno je važna za uspjeh procesa inkluzije. Roditelji su ključni partneri u odgojno-obrazovnom procesu jer najbolje poznaju specifične potrebe i sposobnosti svoje djece. Njihovo aktivno sudjelovanje u obrazovanju omogućava bolje prilagođavanje programa potrebama djece, što rezultira kvalitetnijim i uspješnijim obrazovnim i socijalnim ishodima.

Epstein (2018) naglašava da kvalitetna suradnja između roditelja i vrtića jača povjerenje i pomaže u rješavanju problema koji se mogu pojaviti tijekom obrazovanja djece s teškoćama.

Kad su roditelji uključeni u obrazovni proces, djeca se osjećaju sigurnije i zadovoljnije, što pozitivno utječe na njihov ukupni razvoj.

4.4.1. Strategije za učinkovitu komunikaciju i podršku roditeljima

Kako bi se osigurala uspješna suradnja između vrtića i roditelja, važno je osigurati stalnu i otvorenu komunikaciju. Jedna od takvih strategija je izrada Individualiziranog odgojno-obrazovnog programa (IOOP) za svako dijete s teškoćama. Ovi planovi se razvijaju u suradnji s roditeljima i sadrže specifične ciljeve, metode i prilagodbe koje se koriste u radu s djetetom. IOOP služi kao temelj za praćenje napretka djeteta i prilagodbu obrazovnih aktivnosti prema njegovim potrebama.

Prema Epstein (2018), redoviti sastanci i revizije IOOP planova omogućuju roditeljima da budu aktivno uključeni u odgojno-obrazovni proces. Održavanje redovitih sastanaka s roditeljima ključno je kako bi se razgovaralo o napretku djeteta i prilagodbi metodičkih postupaka. Ove sastanke treba organizirati u prijateljskom i podržavajućem okruženju, što omogućuje roditeljima da otvoreno iznesu svoje brige i prijedloge (Epstein, 2018).

Dodatno, organiziranje i provođenje edukativnih radionica za roditelje može pridonijeti razumijevanju izazova s kojima se njihova djeca suočavaju te pružiti smjernice kako ih najbolje podržati kod kuće.

Digitalni alati i platforme igraju ključnu ulogu u olakšavanju komunikacije, omogućujući brzu i učinkovitu razmjenu informacija. Ovaj oblik tehnologije može biti posebno korisna za roditelje koji imaju ograničeno vrijeme za osobne sastanke, pružajući im fleksibilniji način sudjelovanja u obrazovnom procesu njihove djece.

Osim toga, uključivanje roditelja u vrtićke aktivnosti, poput zajedničkih radionica i izleta, može dodatno ojačati suradnju i omogućiti bolju integraciju roditelja u svakodnevni obrazovni proces njihovog djeteta (Epstein, 2018).

5. PRIMJERI DOBRE PRAKSE

U ovom poglavlju prikazani su primjeri dobre prakse inkluzije djece s teškoćama u razvoju u nekoliko vrtića širom Hrvatske. Primjeri su odabrani kako bi se ilustrirale različite strategije i pristupi koji se koriste u vrtićima za poticanje inkluzije. Svaki od ovih vrtića razvio je specifične metode prilagodbe obrazovnog okruženja, u suradnji sa stručnjacima i roditeljima, kako bi osigurao ravnopravno sudjelovanje djece s teškoćama u svakodnevnim aktivnostima. Ovi primjeri pokazuju raznolikost pristupa inkluziji i naglašavaju važnost prilagodbe programa prema individualnim potrebama djece.

Dječji vrtić "Titti", Pula

Dječji vrtić Titti u Puli već dugi niz godina aktivno uključuje djecu s teškoćama u razvoju u svoje programe. Posebno su poznati po provedbi programa senzorne integracije, koji je ključan za djecu s poremećajima senzorne obrade. Vrtić raspolaže specijaliziranom senzornom sobom, uključujući i vanjski prostor prilagođen potrebama djece s teškoćama. Podrška djeci provodi se u suradnji s edukacijskim rehabilitatorima, logopedima i drugim stručnjacima. Važno je istaknuti kontinuiranu edukaciju i stručno praćenje zaposlenika vrtića, što omogućava daljnje unapređenje njihovih inkluzivnih praksi. Uz to, vrtić sudjeluje u različitim projektima koji omogućuju dodatnu podršku djeci s teškoćama, kao i njihovim roditeljima. Projekt "Svjetlucavim svijetom u preokret" jedan je od primjera koji pokazuje kako ovaj vrtić kontinuirano razvija svoje inkluzivne programe. Stručnjaci koji su uključeni u senzorno-integracijski program redovito prate napredak djece i pružaju podršku odgojiteljima i roditeljima, kako bi se osigurala dosljedna i učinkovita implementacija senzorne integracije u svakodnevnim aktivnostima djece (DV Titti, n.d.).

Dječji vrtić "Sopot", Zagreb

Dječji vrtić Sopot u Zagrebu ima dugogodišnje iskustvo u provedbi inkluzivnih praksi. Vrtić pruža individualizirane obrazovne planove za djecu s teškoćama te organizira edukacije za odgojitelje i stručne suradnike kroz svoj program Centra izvrsnosti. Njihova misija je osigurati optimalan razvoj djece s teškoćama kroz suradnju s roditeljima i lokalnom zajednicom. Vrtić se ističe pružanjem kontinuirane stručne podrške te prilagodbe programa, omogućujući djeci da se ravnopravno uključe u sve vrtićke aktivnosti (DV Sopot, 2014).

Dječji vrtić "Osijek", Osijek

U Dječjem vrtiću u Osijeku, u podcentru Kosjenka, postoji posebna skupina za djecu s teškoćama u razvoju, koja se temelji na individualiziranom pristupu prilagođenom njihovim potrebama. Program uključuje likovne, glazbene, dramske aktivnosti i igre s pokretom, s ciljem poticanja socijalnih, komunikacijskih i motoričkih vještina. Djeca se redovito uključuju u aktivnosti s vršnjacima iz drugih skupina, čime se potiče socijalizacija i ravnopravno sudjelovanje u vrtićkom životu. Roditelji su zadovoljni suradnjom s odgojiteljicama i stručnim timom te ističu važnost senzorne sobe kao ključnog resursa u radu s djecom s teškoćama (DV Osijek, 2021).

Dječji vrtić "Rijeka", Rijeka

U odgojno-obrazovne skupine Dječjeg vrtića Rijeka s posebnim programom uključuju se djeca s težim teškoćama, pri čemu se vrsta i stupanj teškoće utvrđuju prema posebnim propisima. Program istodobno stimulira motorički, senzorički, govorni, intelektualni i socijalni razvoj djece, uz kontinuiranu suradnju s roditeljima. Program se temelji na timskom i interdisciplinarnom radu stručnjaka.

Dječji vrtić Rijeka se posebno ponosi svojom inovativnom ulogom u predškolskom odgoju, obzirom da su prvi u Hrvatskoj uveli "vrtić u bolnici" (1952.) te posebne programe za djecu s cerebralnom paralizom, intelektualnim teškoćama i poremećajima iz spektra autizma (DV Rijeka, n.d.).

Navedeni primjeri dobre prakse prikazuju različite načine na koje se inkluzija djece s teškoćama u razvoju uspješno provodi u hrvatskim vrtićima. Kroz individualizirane pristupe, prilagođene aktivnosti i suradnju s različitim stručnjacima, vrtići se trude osigurati poticajno okruženje koje podržava cjelokupan razvoj svakog djeteta. Ove prakse, također, naglašavaju važnost kontinuirane edukacije odgojitelja, prilagodbe obrazovnih metoda i aktivnog uključivanja roditelja u proces inkluzije.

6. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA: SAŽETAK KLJUČNIH STUDIJA I REZULTATA O INKLUZIJI DJECE S TEŠKOĆAMA U VRTIĆIMA

Inkluzija djece s teškoćama u vrtičke skupine postala je fokus brojnih istraživanja u posljednjim desetljećima. Rezultati tih istraživanja dosljedno pokazuju da inkluzija pozitivno utječe na razvoj djece s teškoćama, ali i na njihove vršnjake bez teškoća. Konkretno, studije su pokazale da inkluzija potiče socijalni i emocionalni razvoj djece s teškoćama, smanjujući stigmatizaciju i osjećaj izolacije (Salend, 2016). Istodobno, vršnjaci bez teškoća, koji sudjeluju u inkluzivnim skupinama, razvijaju veće razumijevanje, empatiju i prihvaćanje različitosti (Guralnick, 2001).

Buysse, Goldman i Skinner (2002) su u svom istraživanju otkrili da su djeca s teškoćama, koja su bila uključena u redovne vrtičke programe, pokazala značajan napredak u socijalnim vještinama u usporedbi s djecom iz segregiranih skupina. Slično istraživanje proveli su Odom i suradnici (2004), koji su također zabilježili poboljšanje u socijalnim i komunikacijskim vještinama kod djece s teškoćama koja su integrirana u redovne vrtičke skupine. Obje studije naglašavaju da su prilagodba kurikuluma i kontinuirana podrška odgojiteljima ključni faktori za uspješnu inkluziju.

Unatoč pozitivnim nalazima, istraživanja također ukazuju na izazove u provedbi inkluzije, poput nedostatka resursa, potrebe za dodatnom edukacijom odgojitelja i prilagodbi fizičkog okruženja u vrtićima. Ključno je osigurati kontinuiranu podršku i suradnju među odgojiteljima, stručnim timovima i roditeljima kako bi se osigurali optimalni uvjeti za razvoj svih učenika (Booth i Ainscow, 2011).

6.1. Identifikacija područja za daljnje istraživanje i opravdanje za provedbu istraživanja

Unatoč velikom broju istraživanja o inkluziji djece s teškoćama u razvoju, postoje područja koja su još uvijek nedovoljno istražena. Primjerice, primjena inkluzivnih praksi unutar specifičnih kulturnih i društvenih konteksta, poput hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava, nije dovoljno pokrivena postojećim istraživanjima. Iako međunarodne studije nude opće smjernice za inkluziju, manje je poznato kako se ti principi primjenjuju u praksi unutar Hrvatske i s kakvim se izazovima susreću odgojitelji i stručnjaci.

Dodatno, rijetka su istraživanja koja uključuju perspektive svih ključnih sudionika u procesu inkluzije – roditelja, odgojitelja i stručnih suradnika. Iako postoje studije koje istražuju stavove i izazove s kojima se suočavaju odgojitelji, nedostaju istraživanja koja obuhvaćaju iskustva ostalih sudionika u procesu inkluzije. Potrebno je dublje razumijevanje ovih perspektiva kako bi se povećala učinkovitost inkluzivnih praksi.

Opravdanje za provedbu ovog istraživanja leži u potrebi za popunjavanjem ovih istraživačkih praznina te boljem razumijevanju procesa inkluzije djece s teškoćama. Daljnja istraživanja na ovu temu mogla bi značajno doprinijeti razumijevanju inkluzivnih praksi te osigurati da sva djeca imaju jednake prilike za uspjeh i razvoj unutar obrazovnog sustava.

7. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Istraživanje pod nazivom "Percepcije i iskustva roditelja, odgojitelja i stručnih suradnika u inkluziji djece s teškoćama u razvoju u predškolskim ustanovama" usmjereno je na razumijevanje različitih percepcija i iskustava ključnih skupina uključenih u proces inkluzije djece s teškoćama u razvoju u vrtićima. Hipoteze od kojih polazi istraživanje su sljedeće:

- Roditelji, odgojitelji i stručni tim imaju različite percepcije o uspješnosti inkluzije djece s teškoćama u razvoju, pri čemu roditelji izražavaju veće nezadovoljstvo zbog nedostatka podrške i komunikacije.
- Odgojitelji se ne smatraju dovoljno pripremljenima za rad s djecom s teškoćama zbog nedostatka specifične obuke i edukacije, što utječe na kvalitetu inkluzivnog obrazovanja.
- Nedostatak adekvatnih resursa, materijala i dodatnih stručnjaka u vrtićima otežava uspješnu inkluziju djece s teškoćama, što odgojitelji i stručni tim prepoznaju kao ključan problem.

Kako bi se testirale ove hipoteze, istraživanje se oslanja na kvalitativni pristup koji omogućava dublje razumijevanje subjektivnih iskustava sudionika. U istraživanju je korišten problemski orijentirani polustrukturirani intervju kao glavni alat za prikupljanje podataka. Intervjui su provedeni putem elektroničke pošte čime je osigurana fleksibilnost u pristupu sudionicima te omogućena detaljna i refleksivna komunikacija. Prikupljanje podataka je trajalo dva tjedna. Pitanja su unaprijed osmišljena kako bi potaknula otvorenu raspravu o specifičnim aspektima inkluzije djece s teškoćama u razvoju u predškolskim ustanovama, omogućujući sudionicima da iznesu svoja subjektivna mišljenja i iskustva. Ovaj pristup bio je ključan za dobivanje dubinskog razumijevanja individualnih iskustava i percepcija sudionika.

Uzorak istraživanja uključuje 15 sudionika: pet roditelja djece s teškoćama, pet odgojitelja i pet članova stručnog tima. Sudionici su odabrani ciljano, kako bi se osiguralo da svaki od njih ima relevantno iskustvo za istraživanje.

Pisani intervju, sastavljen od 10 otvorenih pitanja, omogućio je sudionicima da reflektiraju o specifičnim aspektima inkluzije, pružajući bogate i raznolike podatke.

Prikupljeni podaci su analizirani tematskom analizom, dok su odgovori kodirani kako bi se identificirale ključne teme i obrasci. Cijeli proces istraživanja proveden je uz strogo pridržavanje etičkih smjernica, s posebnim naglaskom na zaštiti povjerljivosti sudionika.

8. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA

Ovo poglavlje prikazuje rezultate istraživanja usmjerenog na razumijevanje percepcija i iskustava roditelja, odgojitelja i stručnih suradnika u inkluziji djece s teškoćama u razvoju u predškolskim ustanovama. Analiza je provedena na temelju odgovora dobivenih putem online pisanih intervjua, a ciljevi su bili ispitati različite perspektive i identificirati ključne izazove i uspjehe u provedbi inkluzivnih praksi. U nastavku su detaljno predstavljeni nalazi istraživanja, organizirani prema tematskim cjelinama koje odražavaju glavne aspekte inkluzije u vrtićima.

8.1. Intervjui s roditeljima

U ovom dijelu poglavlja prikazani su odgovori roditelja djece s teškoćama u razvoju koji su sudjelovali u istraživanju. Analizom odgovora nastojalo se razumjeti njihovo viđenje inkluzije djece u vrtićima. Fokus je bio na njihovoj percepciji kvalitete inkluzije, izazovima s kojima se suočavaju te prijedlozima za poboljšanje prakse.

Rezultati pružaju uvid u to kako roditelji doživljavaju podršku koju njihova djeca primaju u vrtiću i identificirati ključne aspekte koji utječu na njihovo iskustvo inkluzije.

8.1.1. Očekivanja roditelja prije upisa djeteta u vrtić

Roditelji djece s teškoćama u razvoju ulaze u proces upisa svog djeteta u vrtić s različitim očekivanjima koja su često oblikovana specifičnostima djetetovih potreba i njihovim ranijim iskustvima. U nekim slučajevima, roditelji su na početku imali relativno jednostavna očekivanja, s obzirom na to da djetetove poteškoće nisu bile u potpunosti izražene. Jedan roditelj opisuje svoju situaciju: *"Očekivanja od vrtića sam imala u vidu da se dijete čim više uklopi u vrtić i među svoje vršnjake. Ali ponavljam, u trenu upisa u vrtić nije bilo izraženih poteškoća osim izostanka govora."* Roditelji, iako svjesni izazova, očekuju da vrtić pomogne njihovom djetetu u socijalnoj integraciji.

Međutim, realnost je često bila puno složenija nego što su roditelji očekivali. Jedna majka govori o svom iskustvu: *"Bila sam u strahu jer sam dijete upisala s dvije i pol godine, a tek tada sam primijetila odstupanja u razvoju... Mislila sam kako je krenula da će uz stručno vodstvo uspjeti se vratiti na staro, no ubrzo sam shvatila da stvari trebam uzeti u svoje ruke."*

Neki su se roditelji suočili s izravnim odbijanjem i nerazumijevanjem od strane predškolske ustanove. Jedan roditelj navodi: *"Pokušala sam ga upisati u vrtić s 2 i pol godine, tada nije imao dijagnozu... Na samu ideju da upišem tamo svoje dijete... odbili su mi upis uz*

riječi da ga socijaliziram u parkovima." Ovaj primjer pokazuje kako sustavi, koji se nominalno predstavljaju kao inkluzivni, mogu u praksi biti neprilagođeni potrebama djece s teškoćama, što dodatno otežava roditeljske planove i očekivanja.

S druge strane, neki roditelji su imali očekivanja u vezi s dodatnom pažnjom i podrškom za svoje dijete. Jedan roditelj opisuje svoja očekivanja: "*Prije upisa u vrtić očekivanja su bila da mu odgojitelji dodjele malo više svog vremena u trenucima uznemirenosti, senzorne preosjetljivosti... Cilj upisa u vrtić bio je taj da se njega socijalizira.*" Iz ove se izjave mogu isčitati očekivanja roditelja da će vrtić prepoznati i odgovoriti na specifične potrebe njihovog djeteta, osiguravajući mu odgovarajuću podršku i prilagodbe.

Ovi rezultati potvrđuju da postoje razlike između očekivanja roditelja i stvarne prakse inkluzije, što je u skladu s literaturom. Ovaj nesklad često dovodi do frustracija kod roditelja, što dodatno otežava njihovu suradnju s obrazovnim institucijama. Kako bi se bolje razumio ovaj fenomen, korisno je osloniti se na teorijske modele koji objašnjavaju utjecaj okoline na razvoj djece.

Prema Bronfenbrennerovom ekološkom modelu, kada ključni sistemi u djetetovoj okolini ne ispunjavaju očekivanja, to može negativno utjecati na cjelokupni razvoj djeteta (Bronfenbrenner, 1979). Također, istraživanja Guralnicka (2001) pokazuju da roditelji djece s teškoćama često očekuju visoku razinu podrške u obrazovnim institucijama, no kada te institucije nisu u mogućnosti ispuniti te zahtjeve, roditelji se mogu osjećati izolirano i preopterećeno. Jasna i redovita komunikacija, kako ističu Hornby i Lafaele (2011), ključna je za usklađivanje očekivanja i stvarnosti, a edukacija odgojitelja i stručnjaka o inkluzivnim praksama može značajno poboljšati iskustva i roditelja i djece (Avramidis i Norwich, 2002). Konačno, emocionalni teret roditelja, koji često moraju preuzeti veću odgovornost nego što su očekivali, dodatno naglašava potrebu za sustavnom podrškom i razumijevanjem izazova s kojima se suočavaju (Dyson, 2010).

Rezultati jasno pokazuju da roditelji imaju visoka očekivanja od vrtića, ali da često nisu u potpunosti zadovoljeni, što naglašava potrebu za jačanjem podrške i boljom komunikacijom između roditelja i odgojitelja kako bi se osigurala uspješna inkluzija.

8.1.2. Iskustva roditelja o podrši koju vrtić pruža djeci

Roditelji su podijelili različita iskustva o podršci koju njihova djeca s teškoćama dobivaju u vrtićima, pri čemu su mišljenja bila vrlo različita. Jedna majka izrazila je visoko zadovoljstvo vrtićem specijaliziranim za djecu s teškoćama, ističući: "*To je sustav koji je potpuno drugačiji*

od redovnog vrtića... s djecom intenzivno rade logopedi, fonetski rehabilitatori, muzikoterapeuti i daleko je bolje od bilo čega što naš predškolski sustav može ponuditi. Podršku ocjenjujem 10/10.” Ovaj primjer pokazuje koliko su važni specijalizirani programi i stručne usluge za djecu s teškoćama.

Međutim, ne dijele svi roditelji isto zadovoljstvo. Drugi roditelji opisuju mnogo izazovnije situacije. Jedna majka opisuje svoje frustracije: *„Nakon žalbe, stručno vijeće vrtića pristalo je upisati dijete... Podrška od strane vrtića nije bila nikakva.”* Ovo iskustvo odražava često viđenu borbu s birokracijom i nedostatkom resursa, što otežava uključivanje djeteta s teškoćama u redovni vrtićki sustav.

Drugi roditelj ističe neujednačenost podrške unutar vrtića, napominjući: *„Sve jako ovisi o samim odgajateljima, skupini, asistentima. Nije univerzalan pristup od svih niti podrška od svih...”*

Nažalost, mnoga iskustva ukazuju na nedostatak adekvatne podrške i organizacije. Tako jedan roditelj opisuje problematiku dugotrajnog procesa upisa djeteta u vrtić, s više odbijanja, a kada je dijete napokon primljeno, ponuđeno rješenje nije bilo zadovoljavajuće: *„Podrška od strane vrtića nije bila nikakva jer je vrtić ponudio manjkavo rješenje s ciljem da se postepeno ‘riješi’ djeteta.”*

Jedno od najkritičnijih iskustava dolazi od majke koja izražava nezadovoljstvo zbog neadekvatne organizacije: *„Prošle godine su nam rekli da se miješaju grupe, pa da djeci s autizmom smeta buka... ove godine da bi naše dijete u toj miješanoj grupi bilo neobično nekom drugom djetetu. Nisam zadovoljna podrškom koju dobiva... više je bila kod kuće nego boravila u vrtiću jer djeca s teškoćama nemaju pravo biti u vrtiću tijekom ljeta.”*

U svojim iskustvima, neki su roditelji iskazali zadovoljstvo specijaliziranim programima i rehabilitacijskim uslugama, dok su se drugi suočavali s nedostatkom podrške, birokratskim preprekama i osjećajem da njihova djeca nisu adekvatno uključena u vrtićki sustav.

Rezultati pokazuju razlike u kvaliteti inkluzije među vrtićima, što ukazuje na potrebu za standardizacijom praksi i dosljednom podrškom u svim ustanovama. Prema Avramidisu i Norwicu (2002), jedan od glavnih izazova inkluzivnog obrazovanja je osiguranje ujednačene kvalitete u različitim ustanovama. Važno je kontinuirano ulagati u edukaciju odgojitelja i stručnjaka kako bi sva djeca, bez obzira na teškoće, dobila odgovarajuću podršku (Hornby i Lafaele, 2011). Specijalizirani programi s timovima stručnjaka mogu značajno pomoći djeci s teškoćama (Guralnick, 2001). Iskustva roditelja dodatno naglašavaju potrebu za sustavnom podrškom u vrtićima kako bi sva djeca imala jednake prilike za razvoj i socijalizaciju.

8.1.2. Komunikacija s odgojiteljima

Roditelji imaju različita iskustva kada je riječ o komunikaciji s odgojiteljima u vrtiću. Jedan roditelj navodi zadovoljstvo uzajamnim razumijevanjem i dogovorom. Napominje: *'Komunikacija mama-vrtić sasvim solidna.'* Iako su se suočavali s izazovima poput pokušaja nametanja "tuđe volje," navodi kako su situacije brzo riješene uz obostrano poštovanje.

Drugi roditelj opisuje komunikaciju s trenutnim odgojiteljima kao "jako dobru," naglašavajući važnost redovitih individualnih susreta tijekom godine: *"Često se organiziraju individualni susreti gdje mogu prenijeti odgajateljima korisne informacije o djetetovim potrebama i mogućnostima."* Ovaj pristup omogućava dvosmjernu razmjenu informacija koja je ključna za praćenje djetetovog napretka.

Međutim, iskustva nisu uvijek pozitivna. Jedan roditelj ukazuje na površnu komunikaciju: *"Bolja nego sa stručnom službom, no realno brzinska i površna. Informacije su rijetko i idem jedanput ili dvaput godišnje."* Ova izjava naglašava problem s nedostatkom vremena i kapaciteta odgojitelja da se dublje posvete svakom djetetu, što često dovodi do toga da se komunikacija s roditeljima svodi na formalnost.

Neki roditelji, poput onog čije dijete vrtić pohađa u sklopu specijalizirane ustanove, ukazuju na svakodnevnu i detaljnu komunikaciju koja uključuje praćenje napretka djeteta: *"Komunikacija s logopedima... idealna, prijenos informacija svakodnevan, dostupnost na e-mail. S time da napominjem da tamo radi jedan terapeut s 12-ero djece s teškoćama... ne može se govoriti da je njima lakše jer imaju manji broj djece. To je 12-ero djece s teškoćama od kojih svaki mora dobiti individualni pristup i jednaku pažnju."*

Jedan roditelj je doživio izrazito negativnu komunikaciju: *"Odgojiteljica kojoj je dijete nakon žalbe dopalo u grupu već je unaprijed odlučila ne dati djetetu priliku da se uklopi."* Ova situacija, koja je dodatno pogoršana pandemijom, dovela je do toga da je dijete ostalo samo u centru za odgoj i obrazovanje, što ukazuje na manjak podrške i empatije u pojedinim slučajevima.

Pozitivna iskustva roditelja odražavaju važnost dvosmjerne razmjene informacija, što je ključno za izgradnju povjerenja i postizanje najboljih ishoda za dijete (Epstein, 2018; Avramidis i Norwich, 2002).

Zabrinjavajuće su situacije gdje odgojitelji unaprijed donose odluke o djetetovim mogućnostima, što može dodatno marginalizirati djecu s teškoćama. Prema Hornbyju i Lafaeleu (2011), takvi stavovi mogu imati dugotrajne posljedice na djetetovu dobrobit i razvoj. S druge strane, primjeri iz specijaliziranih ustanova, gdje roditelji ističu detaljnu i svakodnevnu

komunikaciju, pokazuju koliko kvalitetna komunikacija može biti presudna za uspješnu inkluziju.

Ova različita iskustva roditelja ukazuju na potrebu za jačanjem kapaciteta i resursa unutar vrtića kako bi se osigurala dosljedna, kvalitetna komunikacija s roditeljima. Odgojitelji trebaju kontinuiranu edukaciju i podršku kako bi mogli adekvatno odgovoriti na potrebe djece s teškoćama i njihovih obitelji.

8.1.3. Zadovoljstvo komunikacijom sa stručnim suradnicima

Roditelji djece s teškoćama u razvoju iznijeli su različita iskustva kada je riječ o dostupnosti i kvaliteti komunikacije sa stručnim suradnicima u vrtiću. Neki roditelji su izrazito zadovoljni pruženom podrškom. Jedan roditelj ističe: *"Stručni suradnici dostupni su u apsolutno svakom trenutku, procjenjuju djecu i o svemu obavještavaju roditelje i potiču suradnju."*

Međutim, iskustva drugih roditelja nisu uvijek tako pozitivna. Kod jednog je roditelja izraženo nezadovoljstvo smanjenjem kvalitete komunikacije tijekom druge godine pohađanja vrtića: *"Komunikacija je bila češća i kvalitetna kroz prvu godinu pohađanja vrtića, a u drugoj smo imali vrlo malo komunikacije."* Ovaj roditelj također navodi da je stručni tim pružio nedovoljnu podršku asistentici djeteta, što je dovelo do problema u radu: *"Apsolutno nisu imali adekvatnu pripremu i dodatne informacije kako bi se trebalo raditi s djetetom."*

Neki roditelji su izrazili nezadovoljstvo cjelokupnom podrškom stručnog tima, što je vidljivo iz sljedeće izjave: *"Dijete bi od stručnog tima trebalo primati neku vrstu stručne podrške na tjednoj bazi, a nju samo uzme logoped tri puta godišnje po 10 minuta."* Ovakva situacija izaziva frustraciju kod roditelja koji očekuju redovitiju i kvalitetniju podršku.

Sličan osjećaj nezadovoljstva izražava još jedan roditelj, koji navodi: *"Informacije su bile uštogljene i nedorečene do djetetove 5-te godine,"* ukazujući na nedostatak otvorenosti i detalja u komunikaciji od strane stručnih suradnika.

Sveukupno, ovi odgovori pokazuju da kvaliteta komunikacije sa stručnim suradnicima može značajno varirati, što ima direktan utjecaj na zadovoljstvo roditelja i, posljedično, na podršku koju njihova djeca primaju u vrtiću. Dok neki roditelji ističu pozitivna iskustva i visoku razinu podrške, drugi su nezadovoljni i osjećaju da bi stručni timovi trebali biti bolje angažirani i dostupniji.

Kvaliteta komunikacije između stručnih suradnika i roditelja ključna je za uspjeh inkluzivnog obrazovanja. Otvorena i redovita komunikacija temelj je uspješne suradnje između

obitelji i obrazovnih institucija. Kada stručni timovi održavaju visoku razinu komunikacije, roditelji se osjećaju uključeno i podržano, što pozitivno utječe na njihovo zadovoljstvo vrtićem i na percepciju kvalitete podrške koju njihova djeca dobivaju (Epstein, 2018).

S druge strane, iskustva roditelja koji su nezadovoljni komunikacijom ukazuju na ozbiljne nedostatke u praksi. Prema istraživanju Avramidisa i Norwicha (2002), nedostatak redovite i kvalitetne komunikacije može dovesti do osjećaja izolacije roditelja i do smanjenja njihovog povjerenja u obrazovni sustav. Kada roditelji osjećaju da stručni timovi nisu dovoljno angažirani ili dostupni, to može rezultirati frustracijom i nepovjerenjem, što može negativno utjecati na ukupno iskustvo inkluzije njihovog djeteta.

Ova nezadovoljstva često proizlaze iz nedostatka resursa i organizacijskih problema unutar vrtića. Prema Hornbyju i Lafaeleu (2011), obrazovni sustavi često pate od nedostatka stručnih kadrova i adekvatnih resursa, što ograničava mogućnost pružanja kontinuirane i kvalitetne podrške djeci s teškoćama. Kada stručni timovi nisu u mogućnosti pružiti redovitu podršku, kao što je slučaj s roditeljima koji su se žalili na rijetku podršku logopeda, djeca s teškoćama mogu biti uskraćena za ključne intervencije koje su im potrebne za razvoj.

Slični problemi javljaju se i u kontekstu pripreme asistenata za rad s djecom s teškoćama. Kada stručni timovi ne pružaju adekvatnu podršku i smjernice asistentima, to može dovesti do neadekvatnog pristupa radu s djecom, što dodatno povećava frustraciju roditelja. Dyson (2010) ističe da je kontinuirana edukacija i podrška asistentima ključna za osiguranje uspješnog uključivanja djece s teškoćama u vrtićke aktivnosti.

Navedeni rezultati naglašavaju potrebu za sustavnom reformom u organizaciji rada stručnih timova u vrtićima. Potrebno je osigurati dosljednu kvalitetu komunikacije i podrške kroz kontinuiranu edukaciju stručnjaka i poboljšanje resursnih kapaciteta vrtića. Time bi se osiguralo da sva djeca s teškoćama dobiju adekvatnu podršku, a roditelji osjećaju povjerenje i zadovoljstvo u suradnji sa stručnim suradnicima.

8.1.4. Prilagodba djeteta na vrtićko okruženje

Roditelji djece s teškoćama u razvoju imaju različita iskustva vezana uz prilagodbu svog djeteta na vrtićko okruženje, pri čemu su mišljenja o ulozi stručnih suradnika i odgojitelja u tom procesu podijeljena. Jedan roditelj ističe kako su ključnu ulogu u prilagodbi djeteta imali odgojitelji i asistent, dok stručni suradnici nisu bili toliko uključeni: *"Osobno smatram da su pomogle samo odgojiteljice i asistent."*

Nasuprot tome, drugi roditelj naglašava važnost fleksibilnosti i podrške vrtića tijekom adaptacije, što je pomoglo djetetu da se osjeća sigurnije i ugodnije: *"Pri prilagodbi je definitivno pomoglo što su bili vrlo fleksibilni tijekom adaptacije. Konkretno mom djetetu trebalo je duže da se adaptira, oni su to poštivali i poticali da dođemo po njega ranije ako zatreba."* Ovaj roditelj također ističe važnost međusobnog razumijevanja i suradnje između roditelja i vrtića: *"Poštivali su moje želje kao roditelja i cijenili moje mišljenje. Zajednički smo uvijek dolazili do rješenja problema."* No, ovdje je važno napomenuti kako se iskustvo odnosi na vrtić u sklopu specijalizirane ustanove.

Istaknuto je i iskustvo gdje su stručni suradnici isprva pokazali skeptičnost prema prilagodbi djeteta zbog njegovih teškoća, ali su nakon odluke roditelja da dijete ipak krene u vrtić, pružili podršku kroz dodjelu asistenta: *"Vrlo brzo je dobila asistenta i nakon toga se nikad nije dovelo u pitanje njezin boravak u skupini. Činjenica je da djeca s teškoćama koja pravovremeno kreću na terapije, automatski se od strane stručnih suradnika i vrtića gledaju pod 'povećalom'."*

Međutim, ne dijele svi roditelji pozitivno iskustvo. Jedan roditelj izražava nezadovoljstvo zbog nedostatka podrške stručnog tima i naglašava da je dijete dobilo asistenta tek tri mjeseca nakon početka vrtića: *"Nakon tri mjeseca dobila je asistenticu, do tada su odgajateljice pokušavale naučiti dijete da sjedi i jede za stolom."* Ova izjava naglašava koliko je važno osigurati pravovremenu podršku djetetu kako bi se olakšala njegova prilagodba na vrtićko okruženje.

Prilagodba djeteta s teškoćama na vrtić važan je trenutak u njegovom razvoju, a podrška odgojitelja i stručnjaka je ključna. Istraživanja pokazuju da je fleksibilan pristup, koji uzima u obzir individualne potrebe djeteta, od presudne važnosti za uspješnu adaptaciju (Guralnick, 2001). Kada vrtići uspiju pružiti tu fleksibilnost, kao što su istaknuli neki roditelji, djeca se osjećaju sigurnije i ugodnije, što pospješuje njihovu prilagodbu.

S druge strane, nedostatak pravovremene podrške, poput kašnjenja u dodjeli asistenta, može značajno otežati prilagodbu djeteta i negativno utjecati na njegovo iskustvo u vrtiću. Prema Avramidisu i Norwichu (2002), takvi propusti u podršci često proizlaze iz neadekvatne organizacije unutar vrtića i nedostatka resursa, što može uzrokovati frustraciju kod roditelja i dovesti do neuspjeha u prilagodbi djeteta.

Ovi nalazi ukazuju na potrebu za boljom organizacijom i koordinacijom unutar vrtića, kako bi se osiguralo da sva djeca s teškoćama dobiju potrebnu podršku na vrijeme. Ključno je da vrtići, uz pomoć stručnih suradnika, razviju individualizirane planove prilagodbe za svako

dijete, uz stalnu suradnju s roditeljima, kako bi se osigurala uspješna inkluzija i prilagodba djece u vrtićko okruženje.

8.1.5. Promjene kod djeteta nakon pohađanja vrtića

Roditelji su primijetili značajne promjene u ponašanju i razvoju svoje djece nakon što su počeli pohađati vrtić. Mnogi ističu pozitivne pomake, posebno u razvoju socijalnih vještina, samopouzdanju i samostalnosti. Roditelj čije dijete pohađa vrtić u sklopu specijalizirane ustanove ističe: *"Promjene kod mog djeteta su ogromne, potpuno je razvio govor, usavršio sve predškolske vještine koje treba imati da bi mogao pohađati redovnu nastavu i to bez asistenta, postao je puno sigurniji u sebe, stvorio prijateljstva i naučio kako prići djeci, kako se igrati s njima."*

Drugi roditelj naglašava kako je vrtić pridonio razvoju djetetove strpljivosti i samokontrole: *"Sam vrtić ju je naučio više strpljenju i samokontroli, počela je ponekad i podragati koje dijete, počele su radnje imitacije i prihvaćanja pravila kojih se i ostala djeca u vrtiću pridržavaju."*

Za jednog roditelja, najveća promjena bila je vidjeti dijete sretnim kada je u društvu drugih: *"Vidim ju sretnom kad vidi drugu djecu iako joj nije razvijena socijalizacija. Neka djeca ju lijepo prihvaćaju, a neka joj se nažalost rugaju."*

Međutim, nisu sva iskustva bila potpuno pozitivna. Jedan roditelj izražava zabrinutost zbog negativnih utjecaja koje je dijete doživjelo nakon duljeg boravka u specijaliziranoj ustanovi, iako je isprva pohađao redovan vrtić: *"Dijete je izuzetno inteligentno i boravkom u COOR-u je izgubilo svo svoje samopouzdanje, i sada je još uvijek dosta depresivno, ne vjeruje u sebe, ne vjeruje da vrijedi i žao mu je što je drugačiji od drugih."*

S druge strane, jedan roditelj primjećuje napredak u djetetovoj sposobnosti prilagodbe i samostalnosti: *"Od kad pohađa vrtić, češće i više sam voli jesti, više se pokušava igrati samostalno, pa čak se i pokušava samostalno oblačiti."*

Vrtići pozitivno utječu na razvoj socijalnih vještina, strpljivosti i samokontrole kod djece s teškoćama. Inkluzivna okruženja omogućuju im da uče i rastu zajedno s vršnjacima. Prema Guralnicku (2001), inkluzivna okruženja mogu značajno doprinijeti razvoju djeteta, pružajući mu prilike za socijalnu interakciju i učenje kroz igru. Međutim, zabrinjavajuća su iskustva roditelja koji su primijetili negativne promjene u emocionalnom stanju svog djeteta, osobito nakon duljeg boravka u specijaliziranim ustanovama. Prema Dysonu (2010), iako specijalizirane ustanove mogu pružiti ciljani pristup određenim vještinama, nedostatak

integracije s vršnjacima u redovnim vrtićima može dovesti do osjećaja izolacije i smanjenja samopouzdanja kod djece s teškoćama.

Važno je pažljivo odabrati obrazovno okruženje za djecu s teškoćama, uzimajući u obzir kako njihove razvojne potrebe, tako i emocionalnu dobrobit. Također je važno osigurati da djeca imaju pristup inkluzivnim programima koji podržavaju njihov cjelokupni razvoj, uključujući socijalne i emocionalne aspekte, te da se izbjegne dugotrajna izolacija koja može negativno utjecati na njihovo samopouzdanje.

8.1.6. Izazovi u procesu inkluzije djece u vrtić

Roditelji su se susreli s različitim izazovima prilikom inkluzije svoje djece u vrtiće, koji su varirali od nedostatka adekvatne podrške do birokratskih prepreka i neadekvatne pripreme odgojitelja.

Jedan od roditelja ističe frustraciju zbog nedostatka prave inkluzije u redovnim vrtićima: *"Teško je pisati o inkluzivnosti u DV u koji nije primljen jer je nema. Ona postoji samo na papiru... s djecom s teškoćama ne radi apsolutno nitko, IOOP-i su krivo sastavljeni bez ikakvog znanja i razumijevanja i samim time su i neprovedivi."* Ova izjava naglašava ključni problem s kojim se suočavaju roditelji djece s teškoćama, a to je nedostatak stvarne podrške i angažmana unutar obrazovnog sustava.

Drugi roditelj, čije dijete voli odlaziti u vrtić, primjećuje da unatoč pozitivnom iskustvu, postoje određene aktivnosti u kojima dijete ne može samostalno sudjelovati bez dodatne podrške: *"Ono što je i dalje jako vidljivo i odstupajuće u odnosu na ostalu djecu je da ne bi pratila određene naloge teta, bez dodatnog angažmana asistentice i svih iz skupine... Također nije sposobna pratiti neke sportske aktivnosti bez pomoći i podrške odraslih."* Ova situacija pokazuje da i u okruženju koje je pozitivno i podržavajuće, postoje prepreke koje djeca s teškoćama ne mogu prevladati bez dodatne podrške.

Jedan roditelj ukazuje na izazove povezane s odgojiteljicama koje su dijete doživljavale kao teret: *"Najveći izazov su bile tete kojima smo bili teret i višak, ometali smo grupu, npr. da u šetnju kasnimo zbog njegove poteškoće."*

Još jedan roditelj ističe niz izazova, uključujući odbijanje upisa djeteta u redovni vrtić i nedostatak suradnje odgojiteljica: *"Izazovi su bili na svakom koraku, od redovnog vrtića koji nije htio uopće primiti dijete s bilo kakvom dijagnozom, odgojiteljica koje su mi svaki dan nabrajale što je sve taj dan bilo loše... zvanja da dođem po njega radi svake sitnice."*

Unatoč nekim pozitivnim aspektima, poput lakog prihvaćanja djeteta od strane vršnjaka i osoblja, mnogi roditelji i dalje se suočavaju s ozbiljnim izazovima u procesu inkluzije, što ukazuje na potrebu za daljnjim unapređenjem sustava podrške i edukacije odgojitelja.

Ovi izazovi odražavaju širi problem nedostatka resursa i adekvatne obuke u inkluzivnom obrazovanju. Prema Avramidisu i Norwichu (2002), mnogi odgojitelji nisu dovoljno obučeni niti podržani za rad s djecom s teškoćama, što često dovodi do osjećaja nesigurnosti i percepcije da su takva djeca "teret". Takva percepcija može dodatno otežati proces inkluzije, jer djeca s teškoćama nerijetko nailaze na prepreke koje ne bi trebale postojati u inkluzivnom okruženju.

Uz to, problemi s neprovođenjem individualnih odgojno-obrazovnih programa (IOOP) ukazuju na ozbiljne nedostatke u provedbi inkluzivnih politika. Istraživanja pokazuju da kada se IOOP-i ne provode kako je predviđeno, djeca s teškoćama ne dobivaju potrebnu podršku, što može značajno utjecati na njihov razvoj i uspjeh u vrtiću (Hornby i Lafaele, 2011).

S druge strane, pozitivna iskustva, poput prihvaćanja djeteta od strane vršnjaka, pokazuju potencijal inkluzije kada je podrška adekvatna. No, kako bi se osiguralo da sva djeca s teškoćama imaju jednaku priliku za uspjeh, potrebno je unaprijediti sustav podrške, osigurati kontinuiranu edukaciju odgojitelja te dosljedno primjenjivati IOOP-e.

8.1.7. Pozitivni aspekti inkluzivnog pristupa u vrtiću

Roditelji su podijelili svoja iskustva o korisnim i pozitivnim aspektima inkluzivnog pristupa u vrtićima, pri čemu su neki elementi posebno istaknuti kao vrijedni.

Jedan je roditelj pohvalio kako je vrtić promicao empatiju i učenje o različitostima kroz kreativne aktivnosti: *"Puno kreativnih aktivnosti prije odlaska u prirodu, angažiranje ostale djece da joj pomognu u nekoj aktivnosti, učenje o različitostima, te empatiji."* Ovaj pristup ne samo da je omogućio djetetu da se osjeća uključeno, već je također potaknuo pozitivne interakcije s vršnjacima, što je rezultiralo time da djeca iz skupine pozitivno reaguju na dijete i izvan vrtića.

Jedan od ključnih elemenata koji se pokazao posebno korisnim za dijete u inkluzivnom okruženju bio je jednak tretman od strane odgojitelja. Kako je jedan roditelj istaknuo: *"Najkorisnije u cijelom ovom procesu je bila činjenica da ga tete nisu nikada izdvajale ili mu dopuštale nešto što drugoj djeci nisu... M. je kod njih bio isto vrednovan kao i ostalih 20 djece i to je definitivno najbolja stvar koju je vrtić mogao napraviti za moje dijete."* Ovaj primjer pokazuje kako ravnopravan tretman može biti ključan za osjećaj pripadnosti i ravnopravnosti kod djece s teškoćama.

Međutim, neki roditelji su izrazili nezadovoljstvo inkluzivnim pristupom u vrtiću. Jedan roditelj napominje: *"Nažalost, inkluzija je samo na papiru jer nedostaje volje za učenjem i znanje stručnih djelatnika."*, dok drugi naglašava *"Nemam nešto puno pozitivnog za reći o provođenju inkluzije u našem vrtiću, stručna služba nije odradila nikakav posao."* Ove izjave ukazuju na važnost ne samo formalnog uvođenja inkluzivnih politika, već i njihove stvarne provedbe, uz odgovarajuću podršku i obrazovanje osoblja.

Pozitivni aspekti inkluzivnog pristupa, kao što su promicanje empatije i jednak tretman, odražavaju ključne principe inkluzivnog obrazovanja. Prema Guralnicku (2001), kada djeca s teškoćama dobiju priliku sudjelovati u zajedničkim aktivnostima sa svojim vršnjacima, to značajno doprinosi njihovom socijalnom i emocionalnom razvoju. Kreativne aktivnosti koje uključuju učenje o različitostima pomažu u razvoju pozitivnih stavova među djecom, čime se smanjuje stigmatizacija i povećava prihvaćanje.

Jednak tretman od strane odgojitelja, koji je jedan roditelj istaknuo kao posebno važan, ključno je za osiguranje osjećaja ravnopravnosti kod djece s teškoćama. Istraživanja pokazuju da djeca koja se osjećaju ravnopravno u svojoj grupi razvijaju veće samopouzdanje i bolje socijalne vještine (Hornby i Lafaele, 2011).

Međutim, nezadovoljstvo nekih roditelja s inkluzivnim praksama ukazuje na potrebu za boljim obrazovanjem i podrškom stručnog osoblja. Prema Avramidisu i Norwichu (2002), uspjeh inkluzije ne ovisi samo o formalnom uvođenju politika, već i o njihovoj stvarnoj provedbi, koja zahtijeva kontinuiranu edukaciju i angažman odgojitelja i stručnih suradnika.

8.1.8. Preporuke za poboljšanje inkluzije djece s teškoćama u vrtićima iz perspektive roditelja

Roditelji su predložili nekoliko ključnih promjena koje bi mogle unaprijediti inkluziju djece s teškoćama u vrtićima, ističući važnost bolje komunikacije, podrške i obrazovanja.

Jedan od roditelja naglašava potrebu za češćim i kvalitetnijim razgovorima između stručnih suradnika, odgojitelja i roditelja: *"Više individualnih razgovora stručnih suradnika i odgajatelja s roditeljima, čak i zajednički susreti gdje bi se mogle izmijeniti informacije, potaknuti ideje i sugestije u radu."* Također, predlaže povećanje plaća asistentima, budući da su oni ključni za uspješnu inkluziju djece s teškoćama, ali su, kako navodi, često potplaćeni.

Drugi roditelj ukazuje na potrebu za kontinuiranim obrazovanjem osoblja i osiguravanjem odgovarajućih resursa: *"Trebalo bi dopustiti da dijete ima fleksibilnije vrijeme boravka u vrtiću, stručni tim mora redovito dolaziti u grupe... Treba im osigurati odgovarajući*

status i prihvatljive financijske uvjete." Ovaj roditelj također ističe kako trenutni uvjeti, uključujući nedostatak asistenata, često prisiljavaju roditelje na dodatne troškove i stalnu borbu za prava njihove djece.

Posebno je istaknuta potreba za boljom edukacijom stručnih suradnika: *"... Odnosno ne bih ih izmijenila već bi ih trebalo zaposliti pod broj jedan, a pod broj dva educirati. Svako je dijete specifično i ni jedno nije mjerljivo uzajamno, a knjiga ne pomaže u većini slučajeva."* Ovaj komentar odražava zabrinutost da trenutni sustav često ne pruža odgovarajuću podršku djeci s posebnim potrebama, a stručnjaci se nerijetko ne osjećaju dovoljno kompetentno raditi s takvom djecom.

Roditelji također ističu važnost osvještavanja i edukacije cijele zajednice, uključujući roditelje i djecu, o potrebama i pravima djece s teškoćama: *"Roditelje i djecu podučavati da djeca s poteškoćama nisu tražila da budu takva. Žele isto kao i druga djeca, biti prihvaćeni... Razgovor, uključivanje i osvještavanje!"*

Kao što je već istaknuto, redovita i kvalitetna komunikacija između stručnih suradnika, odgojitelja i roditelja ključna je za uspješnu inkluziju. Roditelji su ponovno naglasili potrebu za češćim i sadržajnijim razgovorima kako bi se osigurala bolja suradnja i razmjena informacija. Prema Epsteinovom modelu, ova suradnja ne samo da povećava povjerenje, već i olakšava zajedničko rješavanje izazova, što je ključno za dobrobit djeteta (Epstein, 2018).

Također, kontinuirana edukacija ključna je za uspjeh inkluzivnih praksi. Roditelji su istaknuli potrebu za dodatnim usavršavanjem odgojitelja i stručnjaka, što je u skladu s istraživanjima koja pokazuju da bez adekvatne pripreme osoblje može osjećati nesigurnost u radu s djecom s teškoćama (Avramidis i Norwich, 2002). Nadalje, osvještavanje i edukacija šire zajednice o potrebama djece s teškoćama, što su roditelji također naglasili, ključno je za smanjenje stigmatizacije i povećanje prihvaćanja. Kako je ranije spomenuto, podrška i razumijevanje cijele zajednice značajno doprinose uspjehu inkluzije (Hornby i Lafaele, 2011). Roditelji su također naglasili važnost adekvatnih uvjeta rada za asistente i osiguranje potrebnih resursa, što je ključno za dugoročni uspjeh inkluzivnog obrazovanja. Asistenti imaju ključnu ulogu u podršci djeci s teškoćama, a njihova priprema i financijska podrška trebaju biti prioritet. Ovi prijedlozi jasno pokazuju potrebu za dodatnim ulaganjem u obrazovanje, resurse i otvorenu komunikaciju kako bi svako dijete imalo priliku za uspješnu inkluziju u vrtićima.

8.2. Intervjui s odgojiteljima

U ovom dijelu poglavlja prikazani su odgovori odgojitelja koji su sudjelovali u istraživanju. Svrha ove analize je prikazati kako odgojitelji percipiraju i doživljavaju inkluziju djece s teškoćama u razvoju u predškolskim ustanovama. Posebna pažnja je posvećena njihovim iskustvima i stavovima o izazovima, učinkovitosti postojećih inkluzivnih strategija te prijedlozima za unapređenje pristupa i metoda rada. Ovi rezultati će omogućiti dublje razumijevanje uloge odgojitelja u procesu inkluzije i doprinosti formuliranju preporuka za unapređenje prakse u predškolskim ustanovama.

8.2.1. Iskustva rada s djecom s teškoćama u razvoju

Odgojitelji su podijelili svoja iskustva rada s djecom s teškoćama u razvoju koja variraju od pozitivnih do izazovnih. Jedna odgojiteljica izdvaja: *"Vrlo često dogodilo se da je dijete u vrtić upisano kao dijete urednog razvoja, a tek kasnije, boravkom djeteta u skupini primijećeno je da nije usvojilo vještine koje se za tu dob očekuju."*

Međutim, neki odgojitelji izražavaju nezadovoljstvo zbog nedostatka adekvatnih informacija pri uključivanju djeteta u skupinu. Jedan od njih napominje: *"Izostalo je detaljno uputstvo od strane stručnog tima te informacija o stvarnom zdravstvenom stanju djeteta."*

S druge strane, postoji i pozitivan primjer gdje kontinuirani rad s djetetom donosi značajan napredak: *"Već 3 pedagoške godine radim u skupini s djetetom s autizmom. Pratim isto dijete od njegove druge godine života; trenutno zajedno krećemo u predškolu."*

Kao što je jedan odgojitelj istaknuo, često se događa da se teškoće kod djece otkriju tek nakon što dijete već pohađa vrtić. Ovo ukazuje na važnost rane identifikacije, koja je ključna za pravovremenu intervenciju i pružanje podrške (Guralnick, 2001). Rana identifikacija omogućuje odgojiteljima i stručnim timovima da planiraju i implementiraju prilagodbe koje mogu značajno poboljšati razvojne ishode za dijete.

Međutim, neki su odgojitelji izrazili nezadovoljstvo zbog nedostatka informacija i uputa od strane stručnog tima. Prema istraživanjima, nedostatak jasnih smjernica i informacija može otežati rad s djecom s teškoćama i negativno utjecati na inkluzivne prakse (Avramidis i Norwich, 2002). Povećana komunikacija i bolje upute od strane stručnog tima zasigurno bi pomogle odgojiteljima da se osjećaju bolje pripremljenima i sigurnijima u radu s djecom s teškoćama.

S druge strane, pozitivna iskustva odgojitelja koji su radili s djecom s teškoćama tijekom dužeg vremenskog razdoblja naglašavaju važnost dosljednosti i kontinuirane podrške. Dugoročni rad s istim djetetom omogućuje odgojitelju da prati napredak i prilagođava strategije u skladu s promjenjivim potrebama djeteta, što može značajno doprinijeti njegovom razvoju (Hornby i Lafaele, 2011).

8.2.2. Izazovi u radu s djecom s teškoćama

Odgojitelji ističu različite izazove s kojima se susreću u radu s djecom s teškoćama, među kojima su najčešći potreba za individualnim pristupom i složena komunikacija s roditeljima. Jedan od sudionika kaže: *"Ponekad je komunikacija s roditeljima izazovna i potrebno je posvetiti puno pažnje njegovanju odnosa s roditeljima kako bi suradnja s djecom bila uspješnija."*

Također, mnogi odgojitelji ukazuju na manjak podrške od strane stručnog tima, što otežava njihov rad. *"Nedostatak stručnog tima, samim time i izostanak stručne podrške, jedan je od velikih izazova s kojima se susrećem u svom radu,"* ističe jedan od sudionika.

Još jedan uobičajeni izazov odnosi se na nepredvidive reakcije djece s teškoćama koje često ometaju tijek aktivnosti u grupi. Kako je jedan od sudionika primijetio: *"Iznenadne i nepredviđene reakcije djeteta s TUR. Nemogućnost odrađivanja aktivnosti do kraja."*

Jedan od ključnih izazova koji su odgojitelji istaknuli je potreba za individualnim pristupom, što zahtijeva vrijeme i pažnju, osobito u komunikaciji s roditeljima. Kako je ranije spomenuto, kvalitetna komunikacija između odgojitelja i roditelja ključna je za uspješnu inkluziju (Epstein, 2018).

Također, manjak podrške od strane stručnog tima jedan je od najčešćih izazova s kojima se odgojitelji suočavaju. Prema Avramidisu i Norwicu (2002), nedostatak stručne podrške može znatno otežati rad odgojitelja, osobito kada se radi o djeci s teškoćama koje zahtijevaju specijaliziranu intervenciju.

Nepredvidive reakcije djece s teškoćama također predstavljaju izazov za odgojitelje, osobito kada takve reakcije ometaju tijek aktivnosti u grupi. Hornby i Lafaele (2011) naglašavaju da takve situacije zahtijevaju dodatnu fleksibilnost i prilagodbu odgojitelja, kao i kontinuiranu podršku kako bi se osiguralo da sve aktivnosti mogu biti uspješno provedene unatoč izazovima.

8.2.3. Suradnja s roditeljima djece s teškoćama

Suradnja između odgojitelja i roditelja djece s teškoćama u razvoju može biti vrlo različita, ovisno o otvorenosti i očekivanjima roditelja. Nekoliko odgojitelja naglašava uspješnu suradnju kada su roditelji angažirani i redovito komuniciraju. Jedan odgojitelj navodi: *"Roditelji su pristupačni i susretljivi, održavamo individualne razgovore nekoliko puta tijekom pedagoške godine kako bi nas roditelji obavijestili o trenutnim terapijama djeteta."*

Međutim, postoje i slučajevi kada nerealna očekivanja roditelja otežavaju suradnju. Jedan od sudionika ističe: *"Svatko od njih je imao nerealna očekivanja od odgojitelja i samog djeteta, što je dovelo do mnogo nesporazuma u komunikaciji."*

Prikazani rezultati ukazuju na potrebu za jasnom i otvorenom komunikacijom između odgojitelja i roditelja kako bi se osiguralo zajedničko razumijevanje potreba djeteta. Kada su roditelji informirani o terapijama i napretku djeteta, odgojitelji su u boljoj poziciji da prilagode svoj rad prema potrebama djeteta.

S druge strane, nerealna očekivanja roditelja mogu otežati suradnju i dovesti do nesporazuma. Prema Avramidisu i Norwicu (2002), odgojitelji se mogu osjećati preopterećeno kada se suočavaju s roditeljskim očekivanjima koja ne odgovaraju stvarnim mogućnostima djeteta ili resursima vrtića. Ovo može izazvati frustracije na obje strane, stoga je važno naglasiti potrebu za jasnom i otvorenom komunikacijom kako bi se postavili realni zajednički ciljevi za dijete.

8.2.4. Podrška i resursi u vrtiću

Odgojitelji su podijelili svoja iskustva o podršci koju dobivaju u vrtiću za rad s djecom s teškoćama, pri čemu se često ističu različiti oblici pomoći i podrške, ali i izazovi. Jedan od sudionika navodi: *"Vrtić podržava djecu s teškoćama tako što im pruži dodatnog odgojitelja koji se posvećuje samo tome djetetu."* Također, vrtići osiguravaju dodatne resurse poput terapijske opreme: *"Omogućeni su nam dodatni resursi za nabavku dodatnih rekvizita i pomagala..."*

Međutim, postoji i potreba za daljnjim poboljšanjem podrške. Jedan od sudionika napominje: *"Vrtić podržava rad, ali nedovoljno. Smatram da je potrebno uključiti više stručnih osoba (psiholog, edukacijski rehabilitator) u svakodnevni rad s djetetom."* što ukazuje na važnost stalne i stručne podrške u radu s djecom s teškoćama.

Dosadašnja istraživanja su pokazala da kvalitetna podrška omogućuje odgojiteljima da se usmjere na specifične potrebe djeteta, što može pozitivno utjecati na njegov razvoj (Guralnick,

2001). Dodatni resursi, poput didaktičkih materijala i opreme, također doprinose stvaranju okruženja koje potiče razvoj i omogućuje djeci s teškoćama da se bolje uključe u aktivnosti vrtića.

Međutim, kako su neki odgojitelji istaknuli, postoji potreba za uključivanjem više stručnih osoba u svakodnevni rad s djecom s teškoćama. Prema Avramidisu i Norwicu (2002), nedostatak stručne podrške može ograničiti sposobnost vrtića da odgovori na složene potrebe djece s teškoćama, što može negativno utjecati na njihovo iskustvo u vrtiću. Uključivanje stručnjaka kao što su psiholozi i edukacijski rehabilitatori ključno je za osiguranje cjelovite podrške koja obuhvaća sve aspekte djetetova razvoja.

8.2.5. Pripremljenost za rad s djecom s teškoćama

Odgojitelji imaju različite stavove o svojoj pripremljenosti za rad s djecom s teškoćama. Dok neki smatraju da su dovoljno educirani, drugi ukazuju na nedostatke u formalnom obrazovanju. Jedan odgojitelj ističe: *"Smatram da u području autizma jesam adekvatno educirana, s obzirom da je moju intrinzičnu motivaciju za dodatnim educiranjem, vrtić podržao maksimalno."*

S druge strane, neki odgojitelji ukazuju na manjak pripreme tijekom studija: *"Tijekom studiranja imali smo samo jedan kolegij vezan za djecu s posebnim potrebama. Smatram da to nije bilo dovoljno da se pripremimo za rad s djecom s TUR-om."*

Pozitivna iskustva odgojitelja koji se osjećaju dobro pripremljenima za rad s djecom s teškoćama često su povezana s njihovom intrinzičnom motivacijom za dodatno obrazovanje, kao i s podrškom vrtića u stjecanju dodatnih znanja. Prema istraživanjima, kontinuirana profesionalna edukacija i podrška unutar radnog okruženja ključni su za uspješno uključivanje djece s teškoćama u obrazovne programe (Guralnick, 2001). Kada su odgojitelji motivirani i podržani u svom profesionalnom razvoju, osjećaju se sigurnije i kompetentnije u radu s djecom s teškoćama.

S druge strane, mnogi odgojitelji ukazuju na nedostatke u formalnom obrazovanju, napominjući da su tijekom studija imali vrlo ograničene mogućnosti za stjecanje praktičnih znanja o radu s djecom s teškoćama. Prema Avramidisu i Norwicu (2002), obrazovni programi za odgojitelje često ne pružaju dovoljno praktične obuke koja bi ih pripremila za rad u inkluzivnim okruženjima. Ovo može dovesti do osjećaja nesigurnosti i nepovoljno utjecati na njihovu sposobnost da adekvatno odgovore na potrebe djece s teškoćama.

8.2.6. Procjena napretka djece s teškoćama

Procjena napretka djece s teškoćama često zahtijeva individualizirani pristup, a odgojitelji su podijelili svoja iskustva i izazove u ovom području. Jedan sudionik navodi: *"Psiholog Dječjeg vrtića koje dijete s TUR pohađa nam daje obrazac procjene koji odgojitelj ispunjava promatrajući dijete."*

Međutim, neki odgojitelji osjećaju nezadovoljstvo zbog toga što njihova zapažanja nisu uvijek priznata. *"Napredak djece s poteškoćama ne procijenjuju odgajatelji, već stručnjaci unutar vrtića... Često stručni tim i ne priznaje ili negira procjenu odgajatelja."*

Odgojitelji, kroz svakodnevni rad s djecom, imaju jedinstvenu perspektivu koja može značajno doprinijeti preciznoj procjeni napretka. Međutim, nezadovoljstvo koje odgojitelji osjećaju kada njihova zapažanja nisu priznata od strane stručnog tima ukazuje na potrebu za boljom suradnjom i uvažavanjem njihove uloge u procesu procjene. Avramidis i Norwich (2002) naglašavaju da je ključno uključiti odgojitelje u sve faze procjene i planiranja, jer su oni ti koji provode najveći dio obrazovnog procesa i imaju detaljan uvid u svakodnevno ponašanje i napredak djeteta.

Ponovno je prikaza potreba za poboljšanjem komunikacije i suradnje između odgojitelja i stručnih timova u vrtićima. Uvažavanje zapažanja odgojitelja ne samo da bi unaprijedilo proces procjene, već bi također poboljšalo sveukupnu podršku koju djeca s teškoćama primaju.

8.2.7. Potreba za dodatnim resursima i podrškom

Odgojitelji su jasno izrazili svoje potrebe za dodatnim resursima i podrškom kako bi mogli kvalitetnije raditi s djecom s teškoćama u razvoju. Više sudionika naglašava važnost redovitih konzultacija sa stručnjacima, poput psihologa i edukacijskih rehabilitatora, te dostupnost dodatnih materijala. Jedan od sudionika ističe: *"Obvezan dolazak psihologa i provođenje vremena s djetetom na tjednoj bazi"* što ukazuje na potrebu za stalnom i sustavnom stručnom podrškom. Drugi odgojitelj dodaje: *"Smatram da bi bilo korisno da vrtić omogući suradnje sa pojedinim udrugama i stručnjacima (logoped, radni terapeut i sl)"* naglašavajući važnost multidisciplinarnog pristupa i povezivanja s vanjskim stručnjacima.

Osim suradnje sa stručnjacima, odgojitelji također ukazuju na potrebu za dodatnim članovima stručnog tima i asistencijom unutar vrtića. *"Potrebno je da odgajatelj nije sam u skupini i da se djetetu osigura adekvatna osoba, asistent, koji je sposoban i stručan sudjelovati i raditi s djecom s poteškoćama"* napominje jedan sudionik, ističući važnost timskog rada i podrške unutar odgojne skupine. Osim toga, postoji i potreba za specijaliziranim prostorima

unutar vrtića, poput senzorne sobe ili mirnog kutka: *"Smatram da bi svaki vrtić morao imati unutar objekta miran kutak i senzornu sobu tako da se dijete može na kratko odmaknuti od previše podražaja."*

Odgojitelji također izražavaju potrebu za dostupnošću adekvatne literature, didaktičkih materijala, te dodatnim edukacijama koje nisu usmjerene isključivo na popularne teme. Jedan odgojitelj navodi: *"Voljela bih imati prije svega educirani i entuzijastični stručni kadar. Voljela bih kada bi se generalno više radilo na edukaciji odgojitelja, a ne samo na edukacijama onog što je atraktivno kao što su to jezici, STEM, i slično."* Ovaj komentar naglašava važnost kontinuirane edukacije koja bi bila usmjerena na specifične potrebe djece s teškoćama, te važnost motivacije i stručne pripreme odgojitelja.

8.2.8. Pozitivni primjeri inkluzije

Odgojitelji su podijelili nekoliko pozitivnih primjera uspješne inkluzije, koji pokazuju važnost empatije i podrške. Jedan od sudionika naglašava: *"Uspješnost inkluzije mjerim po tome kad dijete urednog razvoja senzibiliziramo za dijete s TUR-om."* Drugi odgojitelj ističe: *"Djeca sama izrađuju komunikacijske kartice po uzoru na one koje je dječak imao."*

Još je jedan konkretan primjer uspješne inkluzije naveden: *"Kad je dijete na spektru trčalo i izvodilo repetitivno ponašanje prije popodnevnog užine, ostala su djeca mirno sjedila i jela, jer su naučili da je njemu to potrebno da napravi prije nego se sjedne i smiri."*

Navedeni pozitivni primjeri uspješne inkluzije koje su odgojitelji podijelili pokazuju da inkluzija može značajno doprinijeti razvoju empatije, kreativnosti i zajedništva među djecom. Također, opisane situacije potvrđuju važnost senzibilizacije, podrške i suradnje u stvaranju inkluzivnog obrazovnog okruženja koje koristi svim učenicima.

Kada djeca prepoznaju i razumiju potrebe svojih vršnjaka, stvara se okruženje koje potiče empatiju i socijalnu koheziju (Guralnick, 2001). Ovaj proces podržava djecu s teškoćama i pomaže djeci urednog razvoja da razviju osjećaj odgovornosti i zajedništva. Primjer djece koja izrađuju komunikacijske kartice po uzoru na one koje koristi njihov vršnjak s teškoćama pokazuje kako inkluzija potiče kreativnost i suradnju. Istraživanja pokazuju da takve aktivnosti omogućuju djeci da se osjećaju uključeno u proces učenja te razviju dublje razumijevanje potreba drugih (Hornby i Lafaele, 2011). Djeca koja razumiju repetitivna ponašanja djeteta s autizmom pokazuju kako inkluzija potiče prilagodbu cijele grupe, toleranciju i podršku. Time djeca urednog razvoja prihvaćaju različitosti i shvaćaju da svako dijete ima specifične potrebe, što je ključno za stvaranje inkluzivnog društva (Avramidis i Norwich, 2002).

8.2.9. Preporuke za poboljšanje sustava podrške

Odgojitelji su predložili nekoliko načina za poboljšanje sustava podrške za djecu s teškoćama. Naglasak je stavljen na važnost dodatnog stručnog kadra, redovitu edukaciju i bolju suradnju sa stručnjacima. Kako jedan odgojitelj ističe: *"Obvezan dodatni odgojitelj (u mom vrtiću to je slučaj). Veća uključenost i promatranje stručne službe tijekom boravka djeteta s TUR u vrtiću."*

Edukacija se također smatra ključnim faktorom za unapređenje kvalitete rada s djecom s teškoćama: *"Redovito educirati i usavršavati odgojitelje kao i stručne suradnike... poboljšava se kvaliteta brige o djeci s teškoćama u razvoju,"* predlaže jedan od sudionika.

Potreba za dodatnim resursima i podrškom također je naglašena: *"Potrebno je osigurati dodatna usavršavanja i educiranja za odgojno-obrazovne djelatnike, podržati ih dodatnim resursima te osigurati grupe podrške za mentalno zdravlje,"* navodi jedan od odgojitelja.

Također je istaknuta potreba za boljom suradnjom s vanjskim stručnjacima: *"Omogućiti odgojiteljicama edukacije prema potrebama djece sa kojima rade, pojačana suradnja više stručnjaka van stručnog tima ustanove,"* što ukazuje na potrebu za multidisciplinarnim pristupom u radu s djecom s teškoćama.

Jedan od najvažnijih prijedloga odnosi se na uključivanje dodatnog osoblja, poput dodatnog (trećeg) odgojitelja koji bi se posvetio isključivo radu s djetetom s teškoćama. Prema istraživanjima, prisutnost dodatnog osoblja može značajno poboljšati kvalitetu podrške čime se omogućuje individualizirani pristup i veća pažnju specifičnim potrebama djece (Guralnick, 2001).

Kontinuirana edukacija odgojitelja i stručnih suradnika smatra se ključnim elementom za unapređenje kvalitete rada s djecom s teškoćama. Kako je ranije i istaknuto, redovito usavršavanje omogućuje odgojiteljima da se bolje nose s izazovima inkluzivnog procesa te da primijene najnovije metode i tehnike u svom radu.

Istaknuta je i potreba za dodatnim resursima i podrškom, uključujući grupe podrške za mentalno zdravlje odgojitelja. Ovo je važno jer rad s djecom s teškoćama može biti emocionalno i fizički zahtjevan, a odgovarajući resursi i podrška ključni su za održavanje dobrobiti odgojitelja i kvalitetu njihovog rada (Hornby i Lafaele, 2011).

Konačno, bolja suradnja s vanjskim stručnjacima i multidisciplinarni pristup naglašeni su kao neophodni za osiguranje cjelovite podrške djeci s teškoćama. Multidisciplinarni timovi, koji uključuju stručnjake iz različitih područja, mogu pružiti sveobuhvatniju skrb i bolje odgovarati na kompleksne potrebe djece (Guralnick, 2001).

8.3. Intervjui sa stručnim suradnicima

U ovom su poglavlju prikazani odgovori stručnih suradnika koji su sudjelovali u istraživanju. Analiza njihovih odgovora ima za cilj osvijetliti percepcije i iskustva stručnih suradnika u vezi s inkluzijom djece s teškoćama u razvoju u predškolskim ustanovama. Posebna pažnja je posvećena njihovim ulogama u podršci odgojiteljima, suradnji s roditeljima, izazovima u radu te prijedlozima za unapređenje inkluzivnih praksi.

8.3.1. Postupak upisa djece s teškoćama u vrtić

Postupak upisa djece s teškoćama u razvoju u vrtiće često uključuje nekoliko ključnih koraka kako bi se osigurala odgovarajuća podrška. Stručnjaci navode da postupak započinje prijavom na natječaj i dostavljanjem potrebne dokumentacije. *"Prijava na natječaj dostavljanjem tražene dokumentacije... prikupljaju se anamnestički podaci, podaci o djetetovom svakodnevnom funkcioniranju i rutinama"*.

Nakon prijave na natječaj i dostavljanja dokumentacije, sljedeći ključan korak je inicijalni intervju koji omogućuje stručnjacima da opserviraju dijete i razgovaraju s roditeljima. *"Inicijalni intervju na kojem prisustvuju roditelji i dijete... provodi se opservacija djeteta od strane stručnjaka različitog profila"*. U nekim vrtićima, djeca s teškoćama ne podliježu bodovanju kao ostala djeca, već o njihovom upisu odlučuje posebna komisija. *"Djeca s teškoćama u razvoju u našem vrtiću ne podliježu postupku bodovanja kao ostala prijavljena djeca... vrtić upiše svako prijavljeno dijete s teškoćama"*.

Osim toga, postupak često uključuje dodatne procjene, posebno ako je potrebno angažirati asistenta ili prilagoditi boravak djeteta u vrtiću. *"Razmatramo uključivanje asistenta u odgojnu skupinu... nakon toga kontaktiramo vanjske stručnjake kod kojih dijete ide"*. Ovaj temeljit pristup osigurava da dijete dobije odgovarajuću podršku od prvog dana.

Stručnjaci su naglasili da postupak započinje prijavom na natječaj, što uključuje dostavljanje potrebne dokumentacije i provođenje inicijalnih intervjua. Ovi intervjui omogućuju stručnjacima da prikupe potrebne informacije o djetetu i njegovim potrebama, što je u skladu s preporukama literature koja naglašava važnost temeljitog početnog procjenjivanja za razvoj učinkovitih individualiziranih programa (Guralnick, 2001).

Inicijalni intervju je važan jer omogućuje rano prepoznavanje potreba djeteta i osigurava pravovremenu podršku, što je ključno za uspješnu inkluziju (Hornby i Lafaele, 2011). Kada se roditelji uključe u ovaj proces, suradnja s vrtićem postaje bolja, a razumijevanje potreba djeteta

dublje, što pomaže u izgradnji dobrog odnosa između obitelji i vrtića (Avramidis i Norwich, 2002).

Zanimljivo je da u nekim vrtićima djeca s teškoćama ne podliježu standardnom postupku bodovanja, već se o njihovom upisu odlučuje na temelju procjene posebne komisije. Ovakav pristup omogućava fleksibilnost u odlučivanju i osigurava da svako dijete s teškoćama dobije priliku za uključivanje u vrtić, što je u skladu s načelima inkluzivnog obrazovanja koje zagovaraju individualizirani pristup svakom djetetu (Ainscow, 2005).

Dodatne procjene i angažiranje asistenata, ako je potrebno, također su u skladu s najboljim praksama u inkluzivnom obrazovanju koje ističu važnost pružanja prilagođenih oblika podrške kako bi se zadovoljile specifične potrebe djece s teškoćama (Florian i Black-Hawkins, 2011). Ovi postupci osiguravaju da svako dijete od prvog dana dobije odgovarajuću podršku, što je ključno za uspješan početak obrazovnog procesa.

8.3.2. Inkluzivne procedure i mjere

Vrtići primjenjuju različite procedure i mjere kako bi osigurali inkluziju djece s teškoćama u razvoju. Postoje posebni programi i prilagođene aktivnosti koje se provode ovisno o stupnju teškoće i svakodnevnom funkcioniranju djece. *"Postojanje različitih programa... osiguravanje pomoćnika u svrhu lakšeg funkcioniranja unutar skupine"*.

Jedan od ključnih principa u inkluziji je priznavanje razlika među djecom i poštivanje osobina djetetove ličnosti. *"Ne usmjeravam se na djetetov nedostatak već ga gledam u cjelini. To je ujedno i filozofija našeg vrtića"*. U nekim vrtićima, djeca s teškoćama su uključena u redovne programe i sudjeluju u svim aktivnostima vrtića, kao što su priredbe, u skladu sa svojim mogućnostima. *"Sudjeluju u svim programima vrtića, npr. priredbe, ovisno o svojim mogućnostima"*.

Međutim, stručnjaci priznaju i vlastite nedostatke te navode *"Ne mogu izdvojiti neke posebne procedure. Trudimo se osigurati im jednaka prava kao i djeci bez teškoća, no svjesni smo svojih nedostataka"*. Ovo ukazuje na potrebu za daljnjim unapređenjem inkluzivnih praksi u vrtićima.

Priznavanje individualnih razlika među djecom i poštivanje njihove osobnosti ključni su principi inkluzivnog obrazovanja. Kako stručnjaci ističu, cilj nije usmjeravanje na nedostatke djeteta, već njegovo sagledavanje u cjelini, što je u skladu s literaturom koja naglašava holistički pristup u inkluziji (Booth i Ainscow, 2011).

Sudjelovanje djece s teškoćama u redovnim programima vrtića, uključujući aktivnosti kao što su priredbe, pokazuje kako inkluzija može biti uspješna kada se djeca podržavaju u skladu s njihovim mogućnostima. Preporuke i naglašavaju važnost prilagodbe aktivnosti kako bi sva djeca mogla sudjelovati, čime se osigurava njihova ravnopravnost u obrazovnom procesu (Guralnick, 2001).

Stručnjaci su također svjesni potrebe za dodatnim usavršavanjem. *"Potrebna su nam daljnja poboljšanja u sustavu podrške."* navodi jedan od stručnjaka, što ukazuje na potrebu za kontinuiranim razvojem i edukacijom odgojitelja i stručnog tima. Za uspješnu je inkluziju ključno osigurati stalnu podršku i resurse, uključujući kontinuiranu edukaciju osoblja kako bi se mogli nositi s izazovima koje donosi rad s djecom s teškoćama (Florian i Black-Hawkins, 2011).

8.3.3. Izazovi u upisu i podršci djeci s teškoćama

Stručnjaci često ističu izazove s kojima se suočavaju prilikom upisa i podrške djeci s teškoćama. Jedan od najvećih izazova je neprihvatanje postojanja teškoće od strane roditelja. *"Najveći izazov istaknula bih neprihvatanje postojanja teškoće u razvoju od strane roditelja".*

Dodatni izazovi uključuju manjak dokumentacije potrebne za osiguravanje pomoćnika i financijske potpore, te nedostatak odgojitelja spremnih na suradnju. *"Izazov predstavlja i manjak dokumentacije... jedan od izazova je i manjak odgojitelja koji su spremni na suradnju".* U nekim slučajevima, vrtići se suočavaju s ograničenjima u resursima, što dodatno otežava pružanje adekvatne podrške djeci s teškoćama. *"Najveći izazov nam predstavlja što nemamo podršku lokalne samouprave".*

Nedostatak prostora i kadra također predstavlja značajan problem, osobito kada broj djece s teškoćama premašuje pedagoške standarde. *"Djece s teškoćama je jako puno, a mjesta u vrtiću je nedovoljno... broj djece ne prati pedagoški standard".* Ovi izazovi ukazuju na potrebu za sustavnim rješavanjem problema kako bi se osigurala uspješna inkluzija djece s teškoćama.

Jedan od najvećih izazova koji stručnjaci navode je neprihvatanje postojanja teškoće od strane roditelja. Ovaj problem dodatno otežava početne korake u osiguravanju potrebne podrške za dijete, jer je suradnja s roditeljima ključna za uspješan proces inkluzije. U literaturi se često naglašava kako je partnerski odnos između roditelja i odgojitelja temelj uspješne inkluzije (Hornby i Lafaele, 2011).

Manjak dokumentacije, poput nalaza i mišljenja relevantnih stručnjaka, također predstavlja značajan izazov. Bez potpune dokumentacije, vrtići ne mogu osigurati potrebne

resurse, poput pomoćnika, niti mogu ispuniti uvjete za financijsku potporu. Ova situacija stvara dodatni teret na vrtiće i stručne suradnike, koji se nalaze između potreba djeteta i administrativnih prepreka. Kvalitetna dokumentacija je ključna za pravovremenu intervenciju i podršku, što je već dugo prepoznato kao važan aspekt inkluzivnog obrazovanja (Lindsay, 2007).

Nedostatak resursa, podrške od lokalne samouprave i neadekvatni kadrovski uvjeti dodatno kompliciraju situaciju. Kada broj djece s teškoćama premašuje pedagoške standarde, odgojitelji i stručni timovi često nisu u mogućnosti pružiti individualiziranu podršku koja je djeci potrebna. Ovo ukazuje na širi problem u sustavu, gdje je potrebna bolja koordinacija i veća ulaganja kako bi se osigurala kvalitetna inkluzija u vrtićima.

8.3.4. Suradnja s roditeljima i odgojiteljima

Suradnja između stručnjaka, roditelja i odgojitelja ključna je za uspješnu inkluziju djece s teškoćama. Stručnjaci ističu važnost kontinuirane komunikacije s roditeljima, posebice tijekom inicijalnih intervjuja i izrade individualiziranog odgojno-obrazovnog programa (IOOP). *"Roditelji su nam prva i najvažnija stepenica u procesu inkluzije"*. Ova suradnja pomaže u izgradnji povjerenja i poboljšanju kvalitete inkluzivnog obrazovanja.

Redoviti sastanci omogućuju stručnjacima, roditeljima i odgojiteljima da otvoreno razmjenjuju informacije, što pomaže u prilagodbi vrtićkog okruženja djetetovim potrebama. *"Roditelj je zahvalan i osjeća se viđenim jer je osoblje vrtića posvetilo vrijeme njemu i njegovom djetetu"*. Osim formalnih sastanaka, stručnjaci potiču neformalnu komunikaciju kako bi se osigurala što bolja suradnja. *"Trudimo se što više komunicirati jedni s drugima u neformalnom obliku"*.

Uspješna inkluzija zahtijeva zajednički napor svih uključenih strana, pri čemu stručnjaci prepoznaju roditelje kao prvu i najvažniju stepenicu u tom procesu. Redovita komunikacija, kako formalna tako i neformalna, ključna je za izgradnju povjerenja i stvaranje podržavajućeg okruženja za djecu (Hornby i Lafaele, 2011). Neformalna komunikacija posebno doprinosi brzom razmjeni informacija i ideja, čime se dodatno jačaju suradnja i fleksibilnost u pristupu obrazovnim izazovima, što naglašava važnost održavanja otvorenih kanala komunikacije među svim uključenim stranama te povećava osjećaj zajedništva i odgovornosti za djetetov razvoj (Bronfenbrenner, 1979).

Inicijalni intervju i izrada individualiziranog programa (IOOP) ključni su jer omogućuju zajedničko planiranje i prilagodbu obrazovnih sadržaja prema djetetovim potrebama. U ovoj

fazi, od ključne je važnosti da roditelji budu aktivni sudionici, jer njihovo razumijevanje i prihvaćanje teškoća djeteta te otvorenost prema suradnji s vrtićem značajno doprinose uspjehu inkluzije (Guralnick, 2001).

Praksa redovitih sastanaka, na kojima se otvoreno raspravlja o potrebama i napretku djeteta, omogućuje prilagodbu vrtićkog okruženja i metoda rada. Ovi sastanci ne samo da pomažu stručnjacima i odgojiteljima da bolje razumiju potrebe djeteta, već i roditeljima omogućuju da se osjećaju uključeno i cijenjeno u procesu odgoja i obrazovanja svog djeteta (Avramidis i Norwich, 2002). Takva suradnja olakšava zajedničko donošenje odluka, što je ključno za uspjeh inkluzivnog obrazovanja.

8.3.5. Podrška odgojiteljima

Podrška odgojiteljima koji rade s djecom s teškoćama u razvoju sastoji se od edukacija, savjetovanja i stručnih aktivita. *"Stručni tim provodi edukaciju svih odgojitelja kroz stručne aktivne"*. Međutim, nedostatak financijskih resursa često ograničava mogućnost dodatne edukacije i nabave potrebnih materijala. *"Na žalost, vrtić nema dovoljno resursa kako bi omogućio sav potreban didaktički materijal"*.

Odgojitelji često sami izrađuju potrebne materijale, uz podršku roditelja i stručnjaka. *"Većinom se snalaze sami u smislu samostalnog izrađivanja potrebnog materijala u čemu im uvelike pomažu roditelji svojim donacijama"*. Stručni timovi također pružaju podršku kroz savjetovanja i radionice. *"Stručni tim pruža podršku kroz sastanke, individualna i grupna savjetovanja"*.

Međutim, postoji i osjećaj da edukacije koje su dostupne nisu uvijek dovoljno kvalitetne ili relevantne. *"Grad često organizira edukacije za odgojitelje o TUR, međutim, smatram da te edukacije nisu uvijek dovoljno kvalitetne"*. Ovo ukazuje na potrebu za većim ulaganjima u kvalitetne programe obuke za odgojitelje.

Stručni timovi vrtića prepoznaju važnost kontinuirane edukacije i savjetovanja, stoga organiziraju stručne aktivne i radionice kako bi odgojitelji bili što bolje pripremljeni za rad s djecom s različitim potrebama. Ova praksa je u skladu s nalazima Guralnicka (2001) koji naglašava da je kontinuirano profesionalno usavršavanje odgojitelja ključno za podršku razvoju djece s teškoćama.

Međutim, financijski ograničeni resursi često predstavljaju izazov u pružanju potpune podrške odgojiteljima. Nedostatak sredstava ograničava mogućnost dodatne edukacije i nabave potrebnih didaktičkih materijala, što može otežati rad odgojitelja i smanjiti kvalitetu pružene

podrške djeci s teškoćama (Hornby i Lafaele, 2011). Činjenica da se odgojitelji često moraju sami snalaziti u izradi materijala, uz pomoć roditelja, pokazuje koliko je sustav podrške nedovoljno razvijen.

Iako stručni timovi pružaju značajnu podršku kroz savjetovanja i radionice, postoji percepcija među odgojiteljima da dostupne edukacije nisu uvijek dovoljno kvalitetne ili relevantne za njihove specifične potrebe. Ovaj osjećaj nesigurnosti u kvalitetu obuke može negativno utjecati na motivaciju odgojitelja te njihovu sposobnost da adekvatno odgovore na izazove inkluzivnog obrazovanja (Avramidis i Norwich, 2002).

8.3.6. Evaluacija i praćenje napretka djece s teškoćama

Evaluacija i praćenje napretka djece s teškoćama provodi se kontinuirano kroz pedagošku godinu, najčešće uz izradu i evaluaciju IOOP-a. *"Evaluaciju i praćenje napretka djeteta vodi edukacijski rehabilitator u suradnji s odgojiteljima"*. U nekim vrtićima, praćenje napretka uključuje i vođenje individualnog dosjea djeteta te videosnimke. *"Vodenjem redovitog individualnog dosjea djeteta, videosnimkama i evaluacijom individualiziranog odgojno-obrazovnog plana"*.

Osim formalnih evaluacija kroz IOOP, stručnjaci koriste svakodnevne metode promatranja djece u različitim situacijama kako bi dodatno obogatili procjenu njihovog napretka: *"Odgojitelji vode bilješke i opise u svom radu te izrađuju IOOP"*. Međutim, nedostatak vremena i preopterećenost stručnih suradnika ponekad otežava sustavno praćenje svih djece s teškoćama. *"Nažalost, sva djeca s TUR nemaju individualizirani odgojno-obrazovni plan radi preopterećenosti poslom"*.

Evaluacija i praćenje napretka djece s teškoćama u razvoju ključni su elementi u osiguravanju njihove uspješne inkluzije u vrtićke skupine. Stručni suradnici u vrtićima, poput edukacijskih rehabilitatora, imaju središnju ulogu u ovom procesu. Često u tome surađuju s odgojiteljima kako bi se osiguralo da su sve potrebe djece adekvatno zadovoljene. Praksa redovitog praćenja i evaluacije putem IOOP-a pokazuje visoku razinu posvećenosti stručnjaka ka pružanju ciljanih i prilagođenih intervencija za svako dijete. Ovakav pristup podržava važnost individualizirane podrške u razvoju djece s teškoćama (Guralnick, 2001).

U nekim vrtićima, evaluacija i praćenje napretka dodatno su osnaženi vođenjem detaljnih individualnih dosjea te korištenjem videosnimki kao alata za praćenje napretka. Ove metode omogućuju temeljitiji uvid u razvoj djeteta i omogućavaju stručnjacima da precizno prilagode

pristupe i metode rada (Hornby i Lafaele, 2011). Takvi pristupi ne samo da dokumentiraju napredak, već i pružaju konkretne dokaze o učinkovitosti provedenih intervencija.

Međutim, unatoč ovim pozitivnim praksama, izazovi su i dalje prisutni. Preopterećenost stručnih suradnika i nedostatak vremena ponekad rezultiraju nedostatkom sustavnog praćenja za svu djecu s teškoćama. Ovaj problem naglašava potrebu za dodatnim resursima i osobljem kako bi se osiguralo da sva djeca dobiju pažnju i podršku koju zaslužuju. Avramidis i Norwich (2002) ističu da preopterećenost stručnog kadra može značajno utjecati na kvalitetu inkluzivnog obrazovanja, što se također reflektira u vrtićkim praksama.

8.3.7. Prilagodba obrazovnih sadržaja i metoda rada

Prilagodba obrazovnih sadržaja i metoda rada za djecu s teškoćama ključna je za njihovu uspješnu inkluziju u vrtić. Stručnjaci ističu važnost individualiziranog pristupa koji se temelji na procjeni djetetovih jakih strana i potreba. *"Na početku pedagoške godine procjenjuju se djetetove jake strane kao i djetetove potrebe na temelju čega se izrađuje IOOP"*.

Uz prilagodbu sadržaja, važno je i prilagoditi pristup djetetu. *"Ono što je najvažnije za dijete s TUR u vrtiću jest da se prvo i osnovno osjeća ugodno i sigurno"*. Pristup se prilagođava sukladno djetetovim mogućnostima, a u procesu prilagodbe sudjeluju svi članovi stručnog tima. *"Uključeni su svi članovi stručnog tima... ali najčešće i u najvećoj mjeri edukacijski rehabilitator"*.

Individualizirani odgojno-obrazovni programi (IOOP) igraju ključnu ulogu u procesu uspješne inkluzije djece s teškoćama u vrtić, omogućujući stručnom timu vrtića da se usmjeri na specifične potrebe svakog djeteta i razvija strategije koje podržavaju njihov razvoj. Prema stručnjacima, izrada IOOP-a započinje temeljitom procjenom djetetovih jakih strana i potreba, što omogućuje izgradnju programa koji ne samo da adresira teškoće, već i potencira djetetove snage. Ovaj pristup gdje se stavlja fokus na djetetove sposobnosti, a ne samo na poteškoće, može značajno doprinijeti njihovom uspjehu u inkluzivnom okruženju (Guralnick, 2001).

Nakon što se IOOP uspostavi, sljedeći korak je prilagodba svakodnevnih pristupa djetetu u vrtiću. Uz prilagodbu sadržaja, pokazala se kao vrlo važna komponenta koja omogućava djeci s teškoćama da se osjećaju sigurno i uključeno u vrtićku zajednicu. Kada dijete osjeća sigurnost i podršku, otvara se prostor za njegovo aktivno sudjelovanje u aktivnostima vrtića, što je ključno za njihov socijalni i kognitivni razvoj. Ovo potvrđuju i stavovi stručnjaka koji ističu važnost stvaranja ugodnog i sigurnog okruženja kao preduvjeta za inkluziju. Također, teorije

inkluzivnog obrazovanja naglašavaju značaj osiguravanja emocionalne sigurnosti za djecu s teškoćama (Hornby i Lafaele, 2011).

Sudjelovanje cijelog stručnog tima u procesu prilagodbe dodatno osigurava sveobuhvatan pristup potrebama djeteta te se na taj način osigurava dosljedna i kvalitetna implementacija prilagodbi u svakodnevnim aktivnostima. Ovakav multidisciplinarni pristup, gdje svaki član tima doprinosi iz svoje specifične stručnosti, povećava šanse za uspješnu inkluziju djeteta u vrtić (Avramidis i Norwich, 2002).

Međutim, važno je naglasiti da unatoč svim naporima izazovi ostaju, osobito kada su u pitanju ograničeni resursi i nedostatak osoblja. Ovi faktori mogu značajno otežati provedbu prilagodbi i osiguravanje kontinuirane podrške djeci s teškoćama. Stoga je nužno nastaviti razvijati sustav podrške koji će osigurati dovoljno resursa i stručnog osoblja za provedbu inkluzivnih praksi u vrtićima.

8.3.8. Suradnja s vanjskim stručnjacima

Suradnja s vanjskim stručnjacima i institucijama koje pružaju dodatnu podršku djeci s teškoćama smatra se vrlo važnom za uspješnu inkluziju. Stručnjaci naglašavaju dobru suradnju s centrima za socijalnu skrb, pedijatrima, COOR-om te privatnim udrugama. *"Surađujemo s COOR-om na našem području redovito... redovito surađujemo i s mnogim privatnim udrugama i stručnjacima"*. Ova suradnja omogućava usklađivanje ciljeva i osigurava kontinuitet u radu s djecom. *"Kada pišemo IOOP-e za dijete, uvijek usklađujemo ciljeve s vanjskim stručnjacima jer je to jedini način da se postigne napredak djeteta"*.

Međutim, u nekim slučajevima, suradnja je oskudna, što ukazuje na potrebu za daljnjim radom na poboljšanju ove suradnje. *"Suradnja je trenutno oskudna. Radit ćemo na poboljšanju tog dijela rada tijekom dolazeće pedagoške godine"*.

Uspješna inkluzija ne može se postići samo unutar zidova vrtića; ona zahtijeva suradnju između različitih stručnjaka i institucija koje su uključene u djetetov razvoj. Različiti oblici vanjske podrške, kao što su centri za socijalnu skrb, pedijatri i specijalizirane ustanove poput COOR-a, pružaju neophodne informacije i smjernice koje pomažu u prilagodbi obrazovnih i razvojnih programa za djecu s teškoćama. Usklađivanje ciljeva između vrtića i vanjskih stručnjaka može značajno poboljšati ishode inkluzije. Kada svi sudionici u inkluzivnom procesu rade zajedno prema istim ciljevima, to stvara kohezivan pristup koji je ključan za dugoročni uspjeh djeteta. Međutim, u nekim slučajevima, suradnja može biti otežana zbog logističkih i organizacijskih izazova, kao što su nedostatak vremena ili ograničeni resursi, što

može smanjiti učinkovitost pružene podrške. Rješavanje ovih izazova kroz redovite sastanke i jasnu komunikaciju može značajno poboljšati kvalitetu suradnje.

Potreba za unapređenjem suradnje s vanjskim stručnjacima ističe važnost kontinuiranog rada na stvaranju stabilnih i učinkovitih mreža podrške koje uključuju sve relevantne dionike. Uvođenje redovitih sastanaka i usklađivanje programa s vanjskim stručnjacima može poboljšati kvalitetu inkluzivnog obrazovanja i osigurati da djeca s teškoćama dobiju sveobuhvatnu podršku potrebnu za njihov razvoj. Ovakav oblik suradnje oslanja se na otvorenu komunikaciju i jasno definirane uloge svih uključenih stručnjaka, što omogućava efikasno usklađivanje ciljeva i pružanje podrške koja je prilagođena individualnim potrebama svakog djeteta.

8.3.9. Inicijative za poboljšanje inkluzije

Stručnjaci su podijelili nekoliko inicijativa koje su pokrenuli ili planiraju pokrenuti kako bi unaprijedili inkluziju djece s teškoćama u vrtićima. Jedan od primjera je postavljanje komunikacijskih ploča na igrališta i uvođenje senzornih kinoprojekcija. *"U suradnji s kolegicom logopedinjom trenutno radim na postavljanju komunikacijskih ploča na igrališta koja pripadaju Ustanovi"*.

Također, postoje inicijative za detaljniju izradu i evaluaciju IOOP-a, kao i za prijelazne skupine koje pomažu djeci da se uspješno uključe u redovne skupine nakon dvije godine prilagodbe. *"Trenutno u vrtiću imamo plan za prijelaznu skupinu... čekamo odobrenje osnivača za otvaranje ovakve vrste skupine"*.

Stručnjaci također ističu važnost povećanja financijskih sredstava za edukaciju i materijale, kao i za izgradnju novih vrtića kako bi se osiguralo dovoljno mjesta za svu djecu. *"Možda da se povećaju financijska sredstva kojima bi vrtić mogao raspolagati, a samim time i osigurati potrebne materijale i edukacije"*.

Stručnjaci iz vrtića prepoznali su važnost proaktivnog pristupa u poboljšanju inkluzije djece s teškoćama, pokrećući niz inicijativa koje nastoje unaprijediti postojeće prakse i osigurati bolje uvjete za djecu i odgojitelje. Inicijative poput postavljanja komunikacijskih ploča na igrališta i uvođenja senzornih kinoprojekcija pokazuju kako inovativni pristupi mogu značajno doprinijeti stvaranju inkluzivnijeg okruženja. Ovi projekti ne samo da omogućuju djeci s teškoćama lakšu komunikaciju i participaciju, već također senzibiliziraju cijelu zajednicu prema potrebama ovih djece. Takvi pristupi naglašavaju važnost primjene prilagodljivih i inkluzivnih obrazovnih metoda kako bi se osiguralo ravnopravno sudjelovanje svih učenika, bez obzira na njihove individualne potrebe.

Osim toga, inicijativa za detaljniju izradu i evaluaciju individualiziranih odgojno-obrazovnih programa (IOOP) te planovi za uspostavljanje prijelaznih skupina odražavaju potrebu za strukturiranim i prilagođenijim pristupom inkluziji.

Također, stručnjaci ističu važnost povećanja financijskih sredstava kako bi se osigurali potrebni resursi za edukaciju odgojitelja i nabavu didaktičkog materijala. Ulaganje u dodatne resurse i kontinuirano obrazovanje osoblja ključno je za održavanje i unapređenje kvalitete inkluzivnih praksi. Nedovoljna financijska podrška može ograničiti mogućnosti vrtića da učinkovito provode ove inicijative, što ističe potrebu za sustavnim povećanjem financijskih ulaganja u inkluzivno obrazovanje.

9. POVEZANOST S TEORIJOM

Ovo poglavlje analizira kako se teorijski okviri inkluzije primjenjuju u stvarnim obrazovnim praksama na temelju rezultata provedenog istraživanja.

Teorija inkluzije, kako je definirana u relevantnoj literaturi, temelji se na konceptu pružanja jednakih obrazovnih prilika svim učenicima, bez obzira na njihove individualne razlike i teškoće (Ainscow, 2020). Inkluzija ne podrazumijeva samo prisustvo djece s teškoćama u redovnim obrazovnim ustanovama, već i njihovo aktivno sudjelovanje u obrazovnom procesu, uz pružanje odgovarajuće podrške koja omogućuje njihov puni razvoj i sudjelovanje (Booth i Ainscow, 2011).

Rezultati istraživanja ukazuju na to da roditelji prepoznaju važnost suradnje s odgojiteljima i stručnim timom, što je u skladu s teorijskim pristupima koji naglašavaju značaj partnerskog odnosa između obrazovne ustanove i obitelji za uspješnu inkluziju (Epstein, 2018). Roditelji su izrazili potrebu za većim uključivanjem u obrazovni proces svoje djece, što ukazuje na potrebu za poboljšanjem komunikacije i zajedničkog planiranja kako bi se osigurala kvalitetnija podrška i razumijevanje specifičnih potreba djece. Također, izraženo je nezadovoljstvo trenutnom dostupnošću stručnih timova, ističući potrebu za njihovom većom prisutnošću i aktivnim angažmanom.

Dok roditelji ističu potrebu za većim uključivanjem, odgojitelji naglašavaju potrebu za dodatnim profesionalnim usavršavanjem kako bi se bolje prilagodili potrebama djece s teškoćama, što je u skladu s teorijama koje naglašavaju važnost stručne pripreme i podrške za odgojitelje u inkluzivnim okruženjima (Florian i Black-Hawkins, 2011).

Povećanje kompetencija odgojitelja kroz obuku i rad sa stručnjacima može poboljšati kvalitetu inkluzivnih praksi i doprinijeti uspješnoj implementaciji inkluzivnih politika u obrazovanju. Također, nezadovoljstvo odgojitelja razinom angažmana i dostupnosti stručnog tima sugerira potrebu za poboljšanjem podrške i suradnje s tim stručnjacima.

Stručni suradnici naglašavaju važnost holističkog pristupa i integrirane podrške, što je u skladu s teorijskim okvirima koji se bave kompleksnošću potreba djece s teškoćama i važnosti multidisciplinarnog pristupa (McLeskey, Landrum i Gangi, 2017). Istraživanje pokazuje da su i roditelji i odgojitelji izrazili potrebu za većom dostupnošću i angažmanom stručnih suradnika, što ukazuje na potrebu za poboljšanjem usluga i integracijom stručnjaka u svakodnevni obrazovni rad.

Kroz ovo istraživanje rezultati pokazuju kako se teorijski okviri inkluzije primjenjuju u stvarnim obrazovnim praksama i gdje se pojavljuju izazovi u njihovoj primjeni. Nalazi o

potrebama za boljom komunikacijom, profesionalnim usavršavanjem i integriranom podrškom potvrđuju važnost temeljnih principa inkluzije, ali također ukazuju na područja koja zahtijevaju daljnje napore i prilagodbe kako bi se osigurala uspješna inkluzija djece s teškoćama u razvoju.

Također, rezultati istraživanja pružaju vrijedne uvide u dinamiku inkluzije i potvrđuju potrebu za holističkim pristupom koji uključuje sve sudionike obrazovnog procesa. Posebno se naglašava potreba za poboljšanjem angažmana i dostupnosti stručnih timova. Ova povezanost između rezultata i teorijskih okvira pruža osnovu za razvoj učinkovitijih strategija i praksi koje mogu unaprijediti iskustvo djece s teškoćama u razvoju i njihovih obitelji unutar inkluzivnih obrazovnih okvira.

9.2. Ograničenja istraživanja

Iako odabrana metodologija pruža značajne prednosti, važno je prepoznati i moguća ograničenja koja mogu utjecati na rezultate istraživanja. Korištenje online pisanih intervjua nosi rizik od nepreciznog razumijevanja pitanja od strane sudionika, što može rezultirati manje detaljnim ili dvosmislenim odgovorima. Nedostatak izravne interakcije između istraživača i sudionika može ograničiti mogućnost postavljanja dodatnih pitanja koja bi omogućila dublje razumijevanje specifičnih tema.

Uzorak sudionika, iako pažljivo odabran, također može predstavljati ograničenje u smislu općenitosti rezultata. Sudionici sa sličnim demografskim ili profesionalnim karakteristikama mogu dovesti do rezultata koji nisu u potpunosti primjenjivi na širu populaciju. Kvaliteta prikupljenih podataka može varirati ovisno o motivaciji i interesu sudionika, što može ograničiti bogatstvo i dubinu kvalitativne analize.

Također, interpretacija prikupljenih podataka zahtijeva određeni stupanj subjektivnosti istraživača, što može rezultirati potencijalnom pristranošću u analizi. Unatoč primijenjenim strategijama za povećanje vjerodostojnosti, uvijek postoji rizik da osobne perspektive istraživača utječu na rezultate.

9.2. Preporuke za praksu

Kako bi se unaprijedila inkluzija djece s teškoćama u razvoju u vrtićima, ključna je kontinuirana edukacija odgojitelja u području inkluzivnog obrazovanja. Potrebno je osigurati da odgojitelji budu osposobljeni za prepoznavanje specifičnih potreba djece s teškoćama i za primjenu prilagođenih metoda rada koje potiču njihov razvoj. Sudjelovanje u radionicama, seminarima i stručnim konferencijama može značajno unaprijediti njihove kompetencije.

Suradnja roditelja i vrtića također je ključna za uspješnu inkluziju. Preporuča se organizacija redovitih sastanaka između stručnog tima, odgojitelja i roditelja kako bi se osiguralo zajedničko praćenje napretka djeteta i pravovremena prilagodba podrške. Edukativne radionice i savjetovanja za roditelje također su važni kako bi bolje razumjeli potrebe djece i pružili im adekvatnu podršku kod kuće.

Fizička i socijalna prilagodba vrtića igra važnu ulogu u inkluziji. Potrebno je prilagoditi prostore za djecu s tjelesnim i osjetilnim teškoćama te razvijati aktivnosti koje promiču socijalnu interakciju među djecom različitih sposobnosti. Pristupačni didaktički materijali prilagođeni različitim potrebama djece trebali bi biti dostupni svojoj djeci s teškoćama.

Posebno je važno osigurati dostupnost stručnih suradnika poput logopeda, psihologa i edukacijskih rehabilitatora, koji mogu pružiti dodatnu podršku djeci s teškoćama i njihovim obiteljima. Redovita suradnja između stručnjaka i odgojitelja doprinosi razvoju individualiziranih programa podrške.

9.3. Prijedlozi za buduća istraživanja

Kako bi se dodatno unaprijedilo razumijevanje inkluzije, preporučuje se provođenje longitudinalnih studija koje bi pratile dugoročne učinke inkluzije na djecu s teškoćama u razvoju, uključujući njihov akademski uspjeh, socijalnu integraciju i emocionalni razvoj. Također je potrebno provesti istraživanja usmjerena na stavove i iskustva roditelja, kako bi se bolje razumjele njihove potrebe i izazovi u procesu inkluzije.

Komparativna istraživanja koja uspoređuju različite modele inkluzivnog obrazovanja u različitim regijama ili zemljama mogla bi doprinijeti boljem razumijevanju najboljih praksi. Osim toga, buduća istraživanja trebala bi istražiti kako digitalni alati mogu dodatno podržati inkluziju djece s teškoćama, s naglaskom na najbolje prakse u njihovoj primjeni.

9. ZAKLJUČAK

Ovaj završni rad istražio je percepcije i iskustva roditelja, odgojitelja i članova stručnog tima o inkluziji djece s teškoćama u razvoju u predškolskim ustanovama. Kroz kvalitativnu analizu intervjua 15 sudionika iz tri ključne skupine, istraživanje je pružilo uvid u različite aspekte inkluzivnog obrazovanja, uključujući izazove i uspjehe.

Rezultati istraživanja potvrdili su sve postavljene hipoteze. Pokazalo se da roditelji, odgojitelji i stručni tim imaju različite percepcije o uspješnosti inkluzije. Roditelji su često isticali nezadovoljstvo zbog nedostatka adekvatne podrške i komunikacije s vrtićima, naglašavajući potrebu za većim uključivanjem u proces odlučivanja i prilagodbe obrazovnih praksi. S druge strane, članovi stručnog tima su ukazali na važnost holističkog pristupa i integrirane podrške u procesu inkluzije. Također, pokazalo se da se odgojitelji ne osjećaju dovoljno pripremljenima za rad s djecom s teškoćama, zbog nedostatka specifične obuke i kontinuiranog usavršavanja. Ovo je naglasilo potrebu za daljnjim profesionalnim razvojem kako bi se mogli bolje nositi s izazovima koje donosi inkluzija djece s teškoćama.

Istraživanje je ukazalo na nedostatak resursa, materijala i stručnog kadra kao glavne prepreke uspješnoj inkluziji djece s teškoćama. Stručnjaci su naglasili potrebu za povećanjem financijskih sredstava, boljom opremljenošću vrtića te angažiranjem dodatnih stručnjaka kako bi se osigurala kvalitetna inkluzija. Nalazi istraživanja jasno pokazuju da uspjeh inkluzije ovisi o suradnji svih uključenih strana. Preporuke za praksu uključuju jačanje stručnog usavršavanja odgojitelja, poboljšanje komunikacije između roditelja i vrtića, veći angažman stručnih suradnika te prilagodbu fizičkog i socijalnog okruženja u predškolskim ustanovama. Ove mjere mogle bi značajno doprinijeti boljoj implementaciji inkluzivnih praksi i povećanju kvalitete obrazovanja za djecu s teškoćama.

Buduća istraživanja mogla bi se usmjeriti na longitudinalne studije koje prate dugoročne učinke inkluzije, kao i na komparativna istraživanja različitih modela inkluzivnog obrazovanja. Također, istraživanja o stavovima roditelja i ulozi tehnologije u inkluziji predstavljaju vrijedna područja za daljnje proučavanje.

Inkluzija djece s teškoćama u razvoju ima potencijal doprinijeti stvaranju kvalitetnijeg, otvorenijeg i pristupačnijeg društva. Kroz zajednički rad, učenje i igru, djeca s teškoćama, njihovi vršnjaci i zajednica kao cjelina grade mostove razumijevanja i suradnje, čime se postavljaju temelji za pravedniji i humaniji svijet. Inkluzija zahtijeva ne samo promjenu obrazovnih praksi, već i promjenu društvene svijesti i stavova prema različitostima.

SAŽETAK

Ovaj završni rad istražuje inkluziju djece s teškoćama u razvoju u vrtićima, fokusirajući se na perspektive i iskustva roditelja, odgojitelja i stručnih suradnika. Inkluzija u predškolskom obrazovanju ključan je korak prema stvaranju pravednog i podržavajućeg obrazovnog okruženja, no njena provedba često nailazi na izazove.

Kroz kvalitativno istraživanje, metodom polustrukturiranih intervjua, analizirana su iskustva sudionika kako bi se identificirali ključni čimbenici koji utječu na uspješnost inkluzije. Ti čimbenici uključuju dostupnost resursa, kvalitetu suradnje između roditelja i vrtića te stručnu podršku odgojitelja.

Rezultati pokazuju da, unatoč postojećim zakonskim okvirima i pozitivnim praksama, postoji značajna potreba za daljnjim poboljšanjima. To se posebno odnosi na dodatnu edukaciju odgojitelja, prilagodbu vrtićkog okruženja te jačanje komunikacije među svim uključenim stranama.

Ovi rezultati pružaju smjernice za unapređenje inkluzivnih praksi u vrtićima i mogu poslužiti kao temelj za buduća istraživanja o dugoročnim učincima inkluzije na razvoj djece s teškoćama. Zaključci ističu važnost kontinuirane edukacije, suradnje i prilagodbe u stvaranju inkluzivnog okruženja koje podržava cjelokupni razvoj svakog djeteta.

Ključne riječi: inkluzija, djeca s teškoćama u razvoju, predškolski odgoj, odgojitelji, vrtići, kvalitativno istraživanje

ABSTRACT

This thesis explores the inclusion of children with developmental disabilities in preschools, focusing on the perspectives and experiences of parents, educators, and support staff. Inclusion in early childhood education is a crucial step toward creating a fair and supportive educational environment, but its implementation often encounters various challenges.

Through qualitative research using semi-structured interviews, participants' experiences were analyzed to identify the main factors influencing the success of inclusion. These factors include the availability of resources, the quality of collaboration between parents and preschools, and the professional support provided to educators.

The findings reveal that despite existing legal frameworks and positive practices, there is a significant need for further improvements. This is particularly relevant in the context of additional educator training, adapting the preschool environment, and enhancing communication among all involved parties.

These results provide guidelines for improving inclusive practices in preschools and can serve as a foundation for future research on the long-term effects of inclusion on the development of children with disabilities. The conclusions highlight the importance of continuous education, collaboration, and adaptation in creating an inclusive environment that supports the overall development of every child.

Key words: inclusion, children with developmental disabilities, preschool education, educators, kindergartens, qualitative research

10. LITERATURA

- 1) Ainscow, M. (2005). Developing Inclusive Education Systems: What are the Levers for Change? *Journal of Educational Change*, 6(2), 109-124.
- 2) Ainscow, M. (2020). Promoting Equity in Education: A Guide to Developing Inclusive Schools. Routledge.
- 3) American Foundation for the Blind. (2015). *Creating a Learning Environment for Students with Visual Impairments*. Dostupno na: www.afb.org.
- 4) American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5)*. 5th ed. Washington, DC: American Psychiatric Publishing.
- 5) Avramidis, E., & Norwich, B. (2002). Teachers' attitudes towards integration/inclusion: A review of the literature. *European Journal of Special Needs Education*, 17(2), 129-147.
- 6) Booth, T., & Ainscow, M. (2011). *The Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools*. Centre for Studies on Inclusive Education (CSIE).
- 7) Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Harvard University Press.
- 8) Buysse, V., Goldman, B. D., & Skinner, M. L. (2002). *Friendships in early childhood: Implications for early childhood educators and the inclusion of children with disabilities*. *Journal of Early Childhood Teacher Education*, 23(2), 143-150.
- 9) Cline, T., & Frederickson, N. (2014). Models of service delivery and forms of provision. In L. Florian (Ed.), *The Sage handbook of special education* (pp. 39–54). SAGE.
- 10) DV Osijek (2021). Odgojno – obrazovni rad po posebnom programu u skupini za djecu s teškoćama u razvoju u podcentru Kosjenka. Dostupno na: <https://vrticiosijek.hr/odgojno-obrazovni-rad-po-posebnom-programu-u-skupini-za-djecu-s-teskocama-u-razvoju-u-podcentru-kosjenka/>
- 11) DV Rijeka (n.d.). Općenito. Dostupno na: <https://rivrtici.hr/o-nama>
- 12) DV Sopot (2014). Posebni program za djecu s teškoćama u razvoju. Dostupno na: <https://vrtic-sopot.zagreb.hr/default.aspx?id=152>
- 13) DV Titti (n.d.). Stručno praćenje, podrška i osnaživanje stručnjaka Dječjeg vrtića Titti. Dostupno na: <https://www.dvtitti.hr/index-1.html>
- 14) Dyson, A. (2010). Special needs education: Towards a non-categorical approach. *Journal of Research in Special Educational Needs*, 1(3), 56-61.

- 15) Epstein, J. L. (2018). *School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools*. Westview Press.
- 16) Florian, L. (2014). Reimagining special education. In L. Florian (Ed.), *The Sage handbook of special education* (pp. 9–22). SAGE.
- 17) Florian, L., & Black-Hawkins, K. (2011). Exploring Inclusive Pedagogy. *Cambridge Journal of Education*, 41(4), 365-385. <https://doi.org/10.1080/0305764X.2011.624305>
- 18) Guralnick, M. J. (2001). *A framework for change in early childhood inclusion*. In M. J. Guralnick (Ed.), *Early childhood inclusion: Focus on change* (pp. 3-35). Paul H. Brookes Publishing Co.
- 19) Harper, D. (n.d.). Inclusion. Online Etymology Dictionary. Retrieved from <https://www.etymonline.com/word/inclusion>
- 20) Hornby, G., & Lafaele, R. (2011). Barriers to parental involvement in education: An explanatory model. *Educational Review*, 63(1), 37-52.
- 21) Kanner, L. (1943). Autistic Disturbances of Affective Contact. *Nervous Child*, 2, 217-250.
- 22) Lindsay, G. (2007). Educational psychology and the effectiveness of inclusive education/mainstreaming. *British Journal of Educational Psychology*, 77(1), 1-24.
- 23) Lindsay, G., & Thompson, D. (2017). The Role of Educational Psychologists in Inclusive Education. *Journal of Educational Psychology*. Dostupno na: <https://link.springer.com>
- 24) Marschark, M., & Spencer, P. E. (2010). *The Oxford Handbook of Deaf Studies, Language, and Education*. Oxford University Press.
- 25) McLeskey, J., Landrum, T. J., & Gangi, T. A. (2017). *Inclusion: Effective Practices for All Students*. Pearson.
- 26) Meyer, A., Rose, D. H., & Gordon, D. (2014). *Universal Design for Learning: Theory and Practice*. CAST Professional Publishing.
- 27) Mezirow, J. (1991). *Transformative Dimensions of Adult Learning*. Jossey-Bass.
- 28) Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2021). Smjernice za rad s učenicima s teškoćama. Dostupno na: <https://mzom.gov.hr/vijesti/smjernice-za-rad-s-ucenicima-s-teskocama/4450>
- 29) Ministarstvo znanosti i obrazovanja. (2008). Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi. Dostupno na: <https://narodne-novine.nn.hr>

- 30) Narodne novine (2008). Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i naobrazbe (NN 63/08). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_06_63_2128.html
- 31) Narodne novine (2008-2010). Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN 87/08, 86/09, 92/10, 105/10). Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/317/Zakon-o-odgoju-i-obrazovanju-u-osnovnoj-i-srednjoj-%C5%A1koli>
- 32) Narodne novine (2008-2017). Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 16/12, 86/12, 94/13, 152/14, 07/17).
- 33) Narodne novine (2014). Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije (NN 124/14). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_10_124_2364.html
- 34) Narodne novine (2015). Pravilnik o osnovnoškolskom i srednjoškolskom obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju (NN 24/15). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_03_24_510.html
- 35) Odom, S. L., Buysse, V., & Soukakou, E. (2004). Inclusion for young children with disabilities: A quarter century of research perspectives. *Journal of Early Intervention*, 26(1), 14-30.
- 36) Oliver, M. (1990). *The Politics of Disablement*. Macmillan Education UK.
- 37) Salend, S. J. (2016). *Creating Inclusive Classrooms: Effective and Reflective Practices*. Pearson Education. Dostupno na: <https://www.pearson.com>
- 38) Shakespeare, T. (2006). *Disability Rights and Wrongs*. Routledge.
- 39) Silverstein, J. H., Klingensmith, G., Copeland, K., Plotnick, L., Kaufman, F., Laffel, L., ... & Clark, N. (2005). Care of children and adolescents with type 1 diabetes: a statement of the American Diabetes Association. *Diabetes Care*, 28(1), 186-212.
- 40) Sirven, J. I., & Shafer, P. O. (2015). *Epilepsy: A Comprehensive Textbook*. Lippincott Williams & Wilkins.
- 41) Sunko, E. (2016). Društveno povijesni kontekst odgoja i obrazovanja djece s teškoćama u razvoju. *Školski vjesnik*, 65 (4), 601-620. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/178259>
- 42) UN. (2006). *Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)*. Dostupno na: <https://www.un.org>
- 43) UNESCO. (1994). *The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education*. Dostupno na: <https://unesdoc.unesco.org>
- 44) UNESCO. (2015). *Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action for the implementation of Sustainable Development Goal 4*. Dostupno na: <https://unesdoc.unesco.org>

- 45) UNESCO. (2017). A Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education. Dostupno na: <https://unesdoc.unesco.org>
- 46) Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
- 47) World Health Organization. (2011). *World Report on Disability*. World Health Organization. Available at: <https://www.who.int/publications/i/item/9789241564182>
- 48) Zrilić, S. (2022). Djeca s teškoćama u inkluzivnom vrtiću i školi: suvremeni pristup i metode učenja. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada ; Zadar: Sveučilište u Zadru, 2022
- 49) Zrilić, S. i Brzoja, K. (2013). PROMJENE U PRISTUPIMA ODGOJU I OBRAZOVANJU UČENIKA S TEŠKOĆAMA. *Magistra Iadertina*, 8. (1.), 141-153. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/122647>